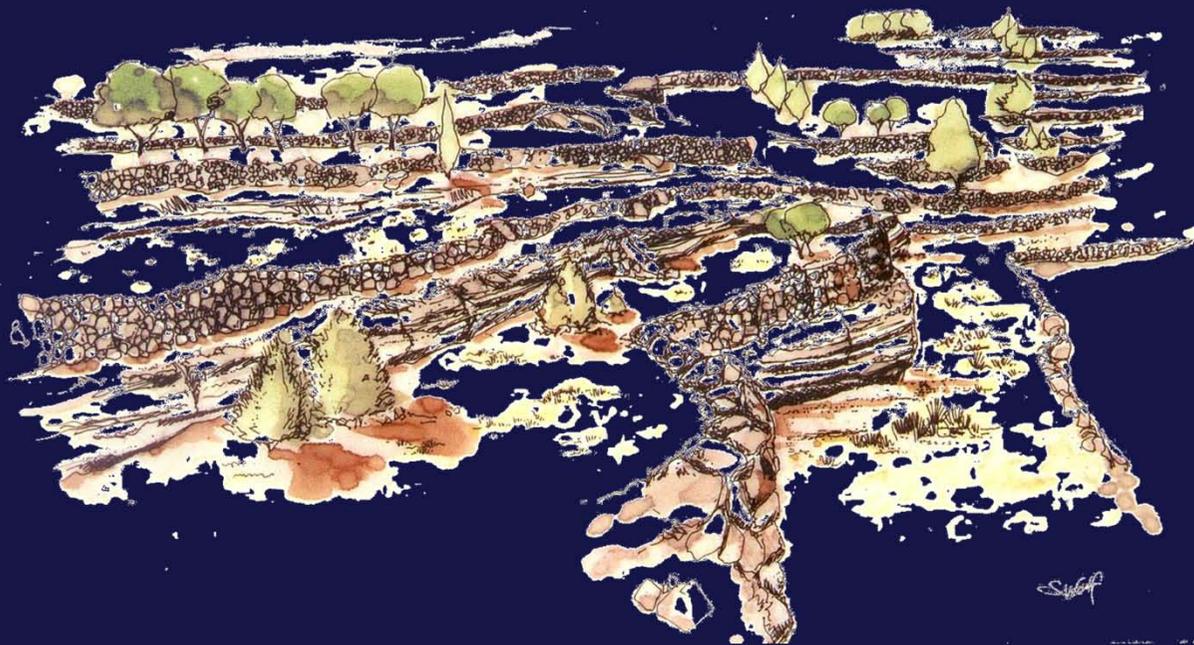

נופי החקלאות הקדומה בהרי יהודה

מוטי קפלן אדר' נעמה רינגל

תוכן עניינים

1. מטרות
2. קביעת מסגרות
3. נופים חקלאיים ברשימת המורשת העולמית
4. תהליך הגשת המועמדות לרשימה
5. קריטריונים להכללת אתר ברשימת המורשת העולמית
6. מועמדות טרסות חקלאיות בהרי יהודה כמרחב מורשת עולמי
7. שילוב תנאים טבעיים ואנושיים בהתפתחות הטרסות
8. המדרגות בהלכה ובאגדה
9. שימור, שיקום, ממשק
10. מילון חזותי נופי
11. מרחב מורשת עולמי כגורם משפיע בתכנון הארצי

1. מטרות

- כלי לשמירת ערכיהם של האתרים המופיעים ברשימה
- אמצעי לחשיפת האתרים לציבור הרחב
- פיתוח תיירות
- לימוד ומחקר
- שמירה והגנה

מורה נבוכים

מזה כשלושים שנה עוסקת סוכנות המדע, החינוך והתרבות של האומות המאוחדות (UNESCO) בשימור אתרי מורשת בעלי חשיבות יוצאת דופן, במסגרת "רשימת המורשת העולמית" (the World Heritage List).

"האמנה להגנת המורשת התרבותית והטבעית של העולם" (the Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)

אומצה על ידי הוועידה הכללית של אונסק"ו ב-1972. הרשימה מנוהלת על ידי "ועדת המורשת העולמית" (the World Heritage Committee) וכוללת נכסים בעלי חשיבות תרבותית או טבעית יוצאת דופן תחת הקריטריונים שנקבעו על ידי הוועדה.

2. קביעת מסגרות

בשנים האחרונות הורחבה רשימת המורשת. לצד ארמונות, מקדשים או אתרים ארכיאולוגיים

הוצעו מרחבים, "נופי תרבות" (Cultural Landscapes). שהושפעו מנוכחות האדם לאורך תקופה ארוכה, וסימני פעילותו בהם: שדות מעובדים, מערכות תשתית ובינוי,

ערכים תרבותיים

הנוף החקלאי הוא
היצירה הקולקטיבית
של החברה האנושית
על פני מרחב גדול

הוא מעיד על סיפורה של הארץ
ומקיים את רוח המקום

ברשימת המורשת העולמית כלולים 15 אתרי נופי תרבות
ובהם, **ששה נופים חקלאיים מובהקים**

הנימוקים לרישומם של נופים חקלאיים במסגרת רשימת
המורשת העולמית.

התמודדות עם **תנאי הטבע** ועיבודו לצורכי חקלאות
המשכיות **שיטות העיבוד** לאורך מאות בשנים
טכנולוגיה המייצגת תקופות בהיסטוריה האגררית
קישור **האסוציאטיבי** לאירועים ומסורות בעלות חשיבות

3. נופים חקלאיים ברשימת המורשת העולמית

נופים חקלאיים כנופי תרבות

הנוף התרבותי הראשון שנרשם במסגרת רשימת המורשת העולמית הינו נוף טרסות האורז של הרי הפיליפינים (the Rice Terraces of the Philippine Cordilleras) שנרשם ב-1995.

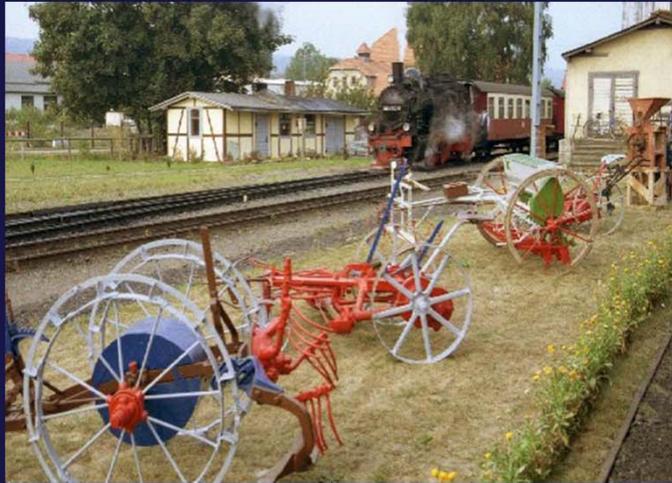
נופים חקלאיים ברשימת המורשת העולמית:

**The Agricultural
Landscape of Southern
Oland, Sweden**

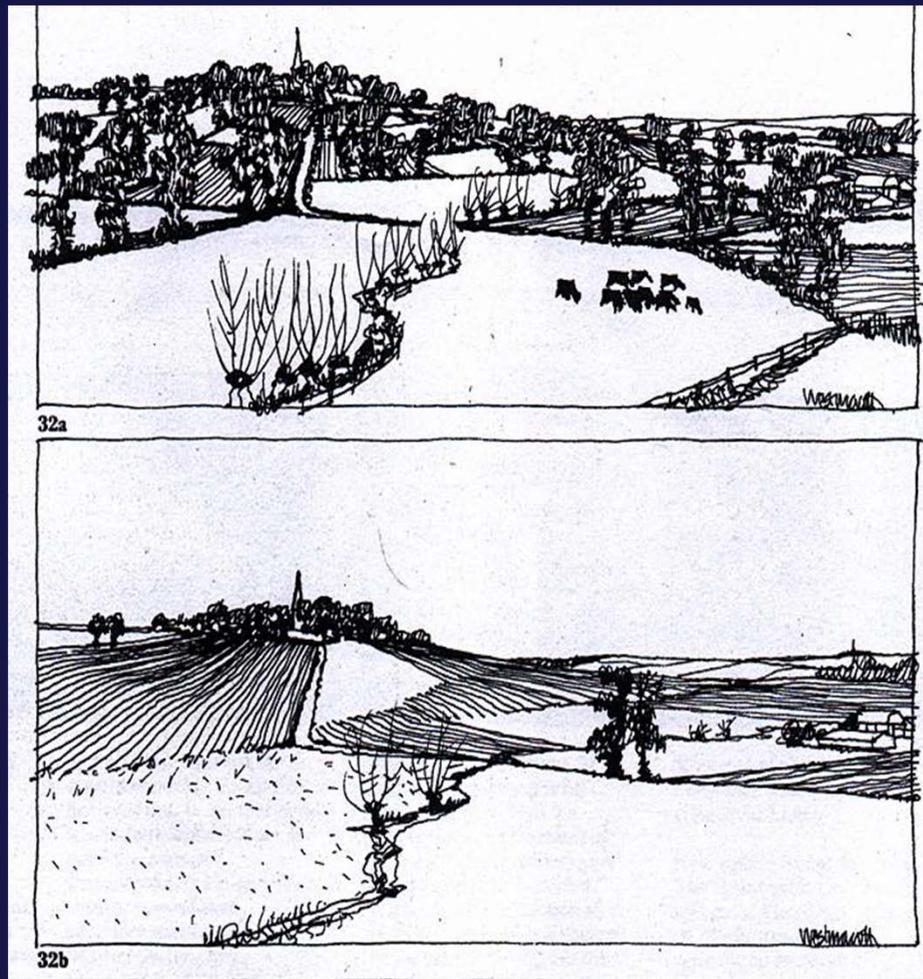

**Tokaji Wine Region Cultural
Landscape, Hungary**

נופי ה "hedge" באנגליה

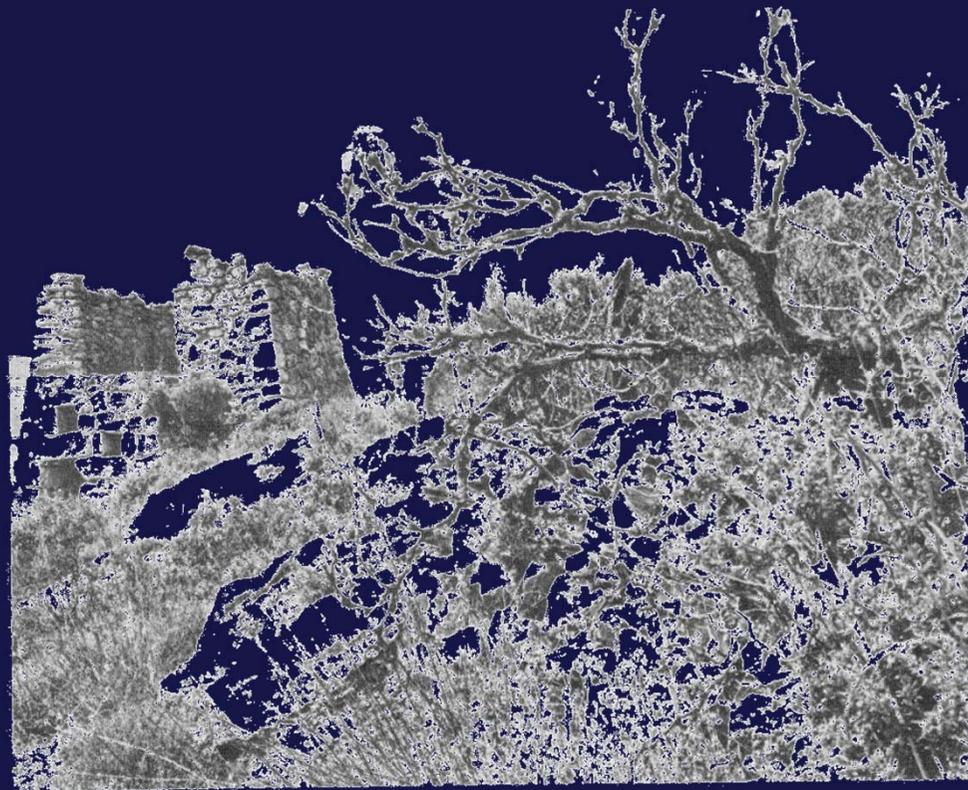

32a

32b

4. תהליך הגשת המועמדות לרשימה

רישום במסגרת "רשימת המורשת העולמית של אונסק"ו" מהווה **כלי חשוב** בשימור **נופי חקלאות** בעלי חשיבות יוצאת דופן.

המדינה המציעה את האתר מתחייבת לתכנית **שימור**, **טיפוח ומחקר של המרחב**, כתנאי להכללתו ברשימת המורשת העולמית.

המדינה המציעה אתרים לרשימת המורשת העולמית מקבלת על עצמה **כללי התנהגות וממשק מסוימים בנוגע לאתרים** אלו.

תכנית ממשק וניהול מהווה חלק ממסמכי הרישום המוצגים לאונסק"ו, כאשר המדינה המציעה מתכננת ובוחרת בעצמה את כלי ניהולו של האתר.

ישראל חתמה על האמנה להגנת המורשת העולמית בסוף 1999. מספר אתרים ישראליים זכו עד כה להיכלל במסגרת "רשימת המורשת העולמית" מצדה, העיר העתיקה של עכו, "העיר הלבנה" המרכז הוותיק של תל אביב.

הכנת מסמך תיעוד.

- זיהוי האתר: מיקומו, גבולותיו, שטחו וכיוצא בזה.

קריטריונים לרישום ברשימת המורשת העולמית

יש לזהות מתוך רשימת הקריטריונים לרישום את הקריטריונים הרלוונטיים לאתר הספציפי, ולנמק את הבחירה בו.

הנמקות לחשיבותו העולמית של האתר

- זיהוי חשיבותו הייחודית של האתר, ביחס לאתרים אחרים בעולם, ועבור התרבות האנושית בכללה.

הכנה להכרזתו של "אתר מורשת עולמית"

עבודת הכנה רחבה של המדינה המציגה את האתר. ובה שני חלקים:

- מסמך תיעוד המציג את האתר, ערכיו, וההנמקות לשאיפה להכלילו ברשימה
- תכנית ממשק המפרטת את הפעולות והמגבלות אותן מקבלת המדינה על עצמה בניהולו

5. קריטריונים להכללת אתר ברשימת המורשת העולמית

1. דוגמא יוצאת דופן ל"פעילות יצירתית במיטבה", כלומר לעיצוב אנושי מכוון.
2. עדות לשינוי והתפתחות בערכים, במהלך תקופת זמן או אזור תרבותי, הנוגעים להתפתחות בארכיטקטורה, טכנולוגיה, אומנות מונומנטלית, תכנון ערים או עיצוב נוף.
3. עדות ייחודית למסורת תרבותית או ציביליזציה חיה או כזו שעברה מהעולם.
4. אתר המהווה דוגמא בולטת לסוג של מבנה או מצרף ארכיטקטוני, טכנולוגי או נופי, המתייחס לשלב בעל חשיבות בהיסטוריה האנושית.
5. דוגמא ליישוב או שימוש קרקע מסורתי, המייצג תרבות או תרבויות מסויימות, במיוחד כאשר הן מאויימות תחת תהליכי שינוי בלתי הפיכים
6. אתר המקיים זיקה לאירועים או מסורות חיות, רעיונות, אמונות, יצירות אומנות או ספרות בעלות חשיבות עולמית (ישמש במקרים יוצאי דופן, ובצרוף קריטריונים אחרים. רלוונטי לנופי החקלאות של ישראל, הקשורים בתנ"ך).

6. הצעה לאונסק"ו להכרזה כאתר מורשת עולמית (תיק התכנות)

כיצד צמח הרעיון?

תוכנית ספדיה למערב ירושלים מאיימת על הבנייה החקלאית הקדומה בהרי יהודה

כבישים יחליפו את הטראסות סביב הבירה

מאת צפיר רינת

שכונות מערב ירושלים; בכפרים הפלסטינים ולג'ה, ואדי פוכין ובתיר, המשתרעים מדרום מערב לירושלים, תעבור גדר ההפרדה. במקומות אלו הוקמו לפני מאות ואלפי שנים מדרגות שיצרו שטח לעיבוד חקלאי על הרים ועמקי נחלים. בנוסף יש בהם מעיינות שהזרימו מים בתעלות לשרות בעמקים, ונקבות שנחצבו אל תוך ההר כדי לאפשר מעבר מים.

"דק באזור של עין כרם ובית חולים הרסה יש שטחי טראסות ובהם מאות "שומרות" ו"מלונות" שהם מבנים ששימשו את החק" לאים ללינה בשרות", מספר רון. "חלק גדול מהשומרות והטראסות עדיין קיים, אך במקומות רבים הם פשוט מוזנחים".

רון חרד במיוחד לגורל אחת ממערכות החקלאות המפוארות

כיותר באזור ירושלים, הנמצאת בעין חנרק, סמוך לבית חולים הרסה. "זאת אחת הדוגמאות המ" תוחכמות ביותר למערכת חק" לאות המדרגות", הוא מספר. "יש בה את כל המרכיבים האופייניים ובהם נקבות חצובות בסלע, ערוץ

מלאכותי שיצרו החקלאים, ניצול השטח לקליטת מי שטפונות וס" כר גדול המזכיר בסגנון הבנייה את הכותל המערבי. הסכר שימש להגבהת המדרגות באפיק הנחל ולניקוז מי הגשמים והמעייין".

תוכניות הבנייה באזור כו" ללות בנייה למגורים בסמוך לבית חולים הרסה וסלילת כביש הטבעת המערבית שיקיף את ירו"

שלים ויחבר את השכונות שייבנו במסגרת תוכנית ספדיה למערכת הרכים הראשית. אומנם אף אחת מתוכניות אלו לא תפגע ישירות בעין חנרק, אך הדבר אינו מרגיע את רון. "עבודות העפר של סל" לת כביש יפגעו בטראסות ובשטח

הד"ר צבי רון מאוני'ת"א: "תוך כדי העבודות מתרחש הנזק, ואחר כך מנסים לטשטש אותו"

המשמש להחדרת מי תהום המגיי" עים למעייין. עם כל העבודות המ" תוכננות באזור, ישאר שם מעט מאד". בעבר הוא ראה כיצד נהרסו מבנים וטראסות במהלך עבודות פיתוח באזור הרסה. לדבריו, "תוך כדי העבודות מתרחש הנזק ואחר כך מנסים לטשטש אותו".

ראש המחלקה לגיאוגרפיה באוניברסיטה העברית, פרופ'

בוגי רובין, הגיש לוועדה המ" חונית לתכנון ובנייה, התנגדות לתוכנית מערב ירושלים, בה ציין שבמהלך הקמת שכונות מגורים כמו הר נוף וגבעת משואה נפגעו נופים רבים של החקלאות המסו" רתית. רובין הדגיש את הסיכון למערכת חקלאית נוספת בהר חרת, שבו יוקם אחד ממתחמי המגורים במסגרת תוכנית מע" רב ירושלים. "מערכת חקלאות

גם בחוות דעת שרובין הכין בעבור החברה להגנת הטבע, בע" ניין הקמת גדר ההפרדה באזור הכפרים ואדי פוכין ובתיר, הוא ציין שהגדר והעבודות להקמתה, יגרמו נזק רב לאתרי החקלאות. בישראל וברשות הפלסטי"

נית יש כמה יוזמות של מתכננים ואדריכלים להעניק לאזורי החק" לאות המסורתית משני צדי הקו הירוק, מעמד של אתרי מורשת עולמית בגלל השיבותם הנופית והתרבותית. רובין ורון מרגישים שכדי להגן על מורשת זו אין די בהגנה נקודתית על אתר מסוים, אלא יש להתחשב במכלול הנופי השלם.

הגופים הירוקים הצליחו עד היום להביא להסבת כביש הטבעת המערבית כך שלא יפגע בבריכה של עין לבן בדרום ירושלים. אנשי רשות הטבע והגנים והארגון הס" ביבתי "ידידי כדור הארץ-המזרח התיכון" מנסים להביא לשינויים בתוואי גדר ההפרדה כך שלא תפגע בטראסות ובמעיינות של הכפרים הפלסטינים. עד עתה, במידה חלקית בלבד של הצלחה.

ההצדקה למועמדות "הטרסות של הרי יהודה" כנוף תרבות, הוצעו עפ"י קריטריונים:

קריטריון 2 "מפגש ערכים
אנושיים, על-פני טווח זמן או
בתחום תרבותי של העולם הקשור
להתפתחויות בארכיטקטורה או
בטכנולוגיה, יצירות אמנות
מונומנטאליות, תכנון ערים או
עיצוב נוף."

עיצוב נוף

קריטריון 3 "מבטא עדות
ייחודית או לפחות יוצאת דופן
למסורת תרבותית או לתרבות
חיה או נכחדת."

המדרגות החקלאיות הן
טביעת אצבעות של תרבות
האדם, לאורך אלפי שנים,
בנוף ההררי של הרי יהודה.
המדרגות מהוות עדות
למסורת חקלאית, תרבותית
ואזורית.

קריטריון 4 "מהווה דוגמה יוצאת מן הכלל של סוג בניין, מכלול אדריכלי, טכנולוגי, נוף המייצג שלב(ים) משמעותי(ים) בהיסטוריה האנושית."

שרידי הכפר
הערבי

טרסות בעיבוד
חקלאי

שומרה

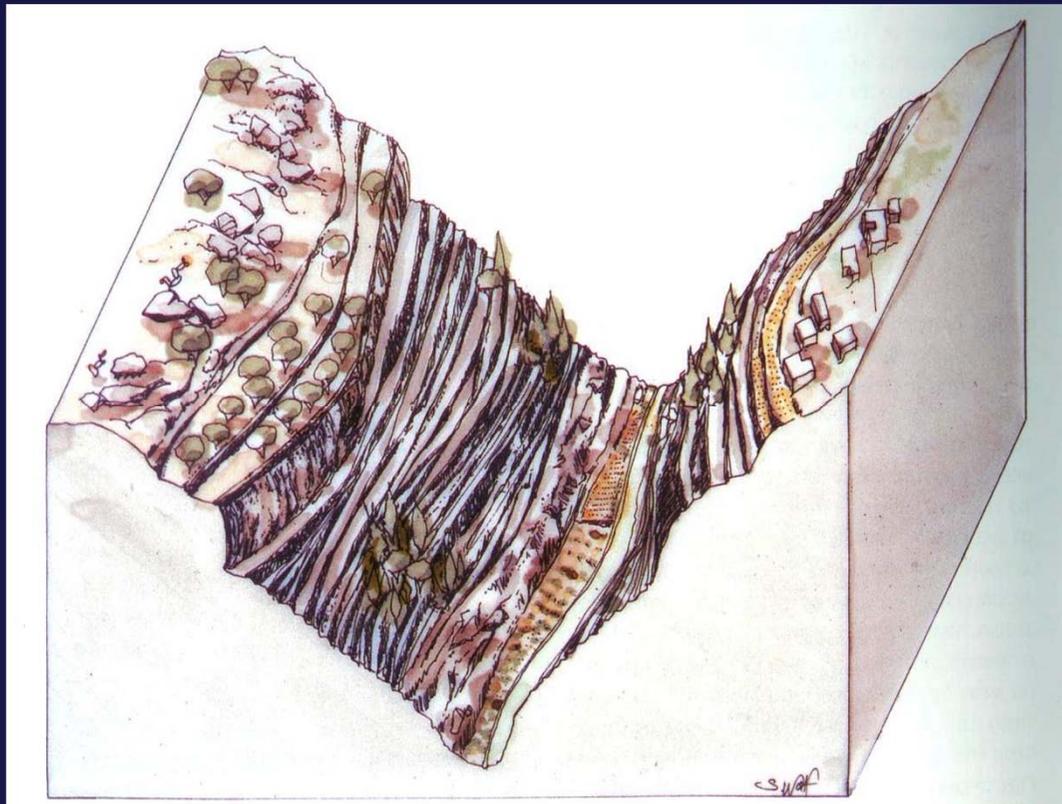

קריטריון 5 "יישוב אנושי או שימוש מסורתי המייצג תרבות או אינטראקציה מעשה ידי אדם עם הסביבה, ובמיוחד אם מסורת זו פגיעה להשפעה כתוצאה משינוי בלתי הפיך."

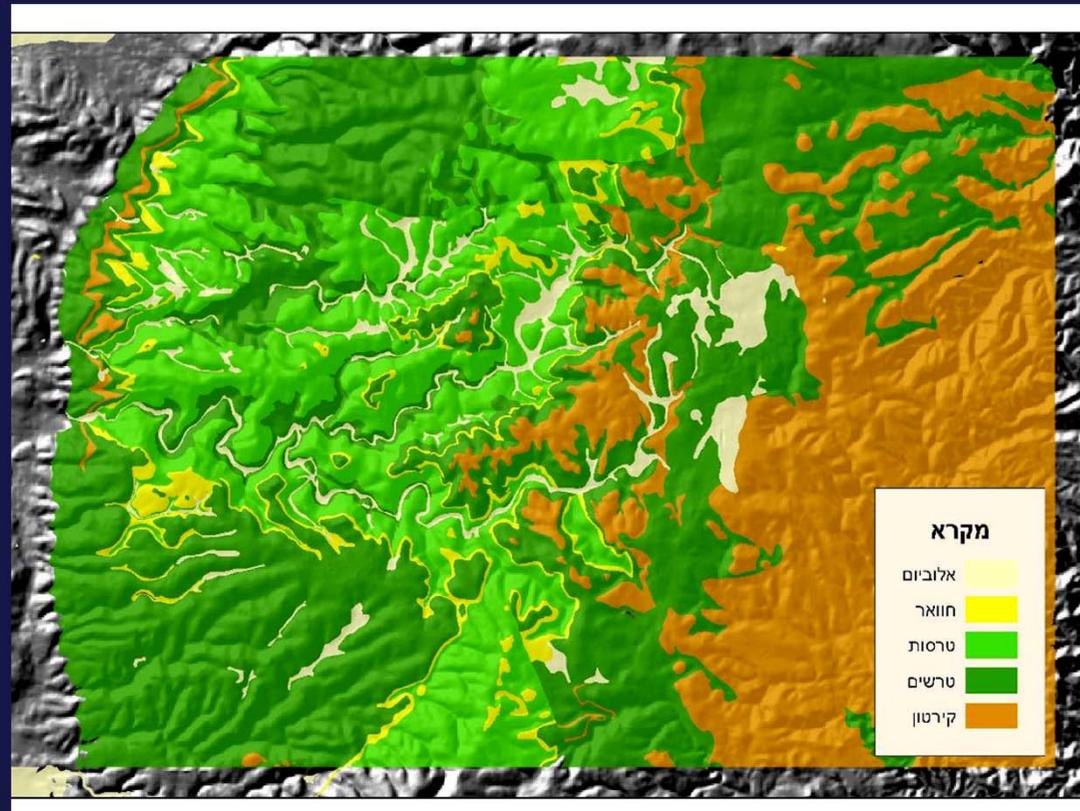

7. שילוב תנאים טבעיים ואנושיים בהתפתחות הטרסות

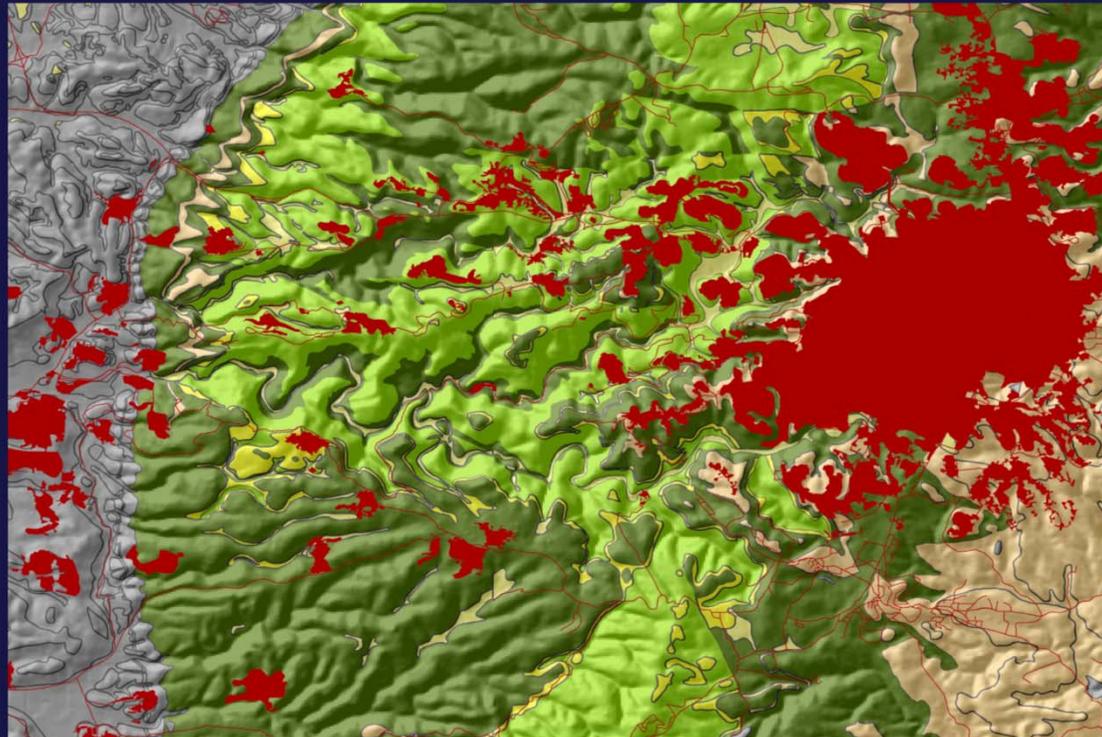

טורון	קונזון עליון	קונזון תחתון
בטוחה	כפר-שאול	כסלון
120	0-70	40
דולומיט וגיר אדמדם גיר מלכה וגיר ליתוגנבי	קירטון וחזור	דולומיט וקוארצוליט
דולומיט אבזר קשה	גיר מלכה ודולומיט	דולומיט
20-100	100	40
ורדים	חוזר וך	דולומיט
עמינדב	חילופי דולומיט וך וחזור	גיר ודולומיט קארסטיים
מוצא	100	180
בית-מאיר	דולומיט וקוארצוליט	180
שורק	חילופי דולומיט וחזור	180
נבעת-יערים	דולומיט	40
כפירה	גיר ודולומיט קארסטיים	180

חתך אורך בין הר אורה להר איתן

מפה מס' 9: תצורות הקרקע והסלע בהרי ירושלים

- פריסת ישובים
- טראסות (עפ"י תצורת הסלע שורק ובית מאיר)
- הרי ירושלים שטחים טבעיים בהרי ירושלים

8. המדרגות בהלכה ובאגדה

קריטריון 6 "בעל קשר ישיר או מוחשי לאירועים או למסורות, לרעיונות או לאמונות, ליצירות אמנותיות וספרותיות בעלות ערך אוניברסאלי יוצא מן הכלל."

החקלאות בארץ משתקפת בספרות הקדמונים, בערכיה החברתיים, באורחות החיים, במקומה ביחס בין אדם ואלוהיו, בשורת המצוות התלויות בארץ שרובן ככולן בשדה החקלאי, ובתיאורי הנופים יופייה של הארץ, המשתקף במראות ובדימויי החקלאות. צוהר לימים עברו, ודרכו ניתן ללמוד ולחוות את דרך חייה של החברה והתרבות המקומיים.

נופי תרבות

מוצע להגיש את "הטרסות של הרי יהודה" גם בקטגוריה של נופי תרבות.

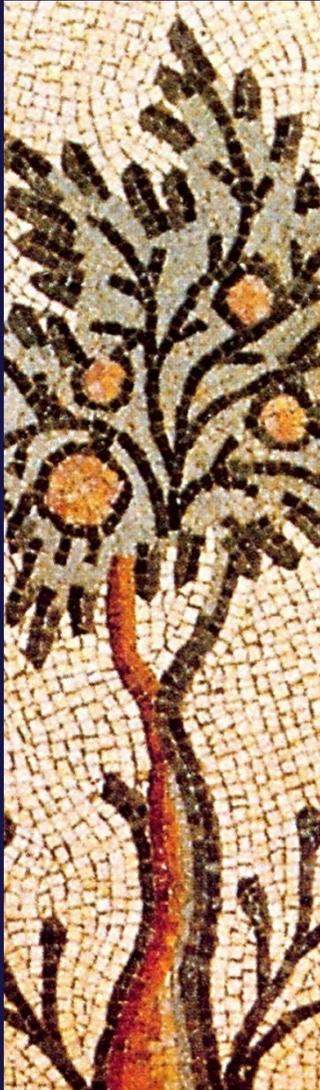
אמנת המורשת העולמית

הגדרות של מורשת עולמית, סעיף 1, "מורשת תרבותית" (אתרים):
"עבודות מעשה ידי אדם או שילוב של עבודות הטבע ומעשה ידי אדם ואזורים בהם אתרים ארכיאולוגיים שהם בעלי ערך אוניברסאלי יוצא מן הכלל מבחינה היסטורית, אסתטית, אתנולוגית ואנתרופולוגית."

טרסות הרי יהודה עונות בצורה מלאה על הגדרה זו. המענה ניתן מן ההיבטים הבאים:
פרי עבודה מעשה ידי אדם לאורך זמן, ובהן בא לידי ביטוי השילוב בין הטבע ובין התערבות האנושית בו.
מכילות שרידים ארכיאולוגיים בהם מתקני אגירה והובלת מים קדומים, המציגים פיתוחים הנדסיים, לצורך שימוש במשאבים ובמרחב.
בעלות ערך היסטורי, עדות חיה לתרבות חקלאית והתפתחות אנושית המשולבים זה בזה. מייצרות נופים חקלאיים המאפיינים את סביבת ירושלים, וייחודיים לה. נופים אלו טומנים בחובם ערכים אסטטיים ואנתרופולוגיים.

מקורות ערכיים: אמונה, תרבות וחברה

מעט ממראי-המקום של המקורות הכתובים, בהם ניתן ללמוד את עומק וחשיבות נושא החקלאות במקרא. בתורה הנושא נידון, החל מקבלת התורה ואילך: ספר שמות (פ' משפטים), ספר ויקרא (פ' אמור, אחרי מות, קדושים, בהר), ספר במדבר (פ' שלח, מטות, מסעי), ספר דברים (לאורך כל הספר). ניתן לחלק את הנושא למספר תחומים:

מצוות התלויות בארץ כוללות את עיבוד אדמת ארץ ישראל, דיני שמיטה, מעשרות ועוד. בתלמוד נידונים במסכת שבת, גיטין, מועד, תענית ועוד עוסקים בהנהגות והלכות הקשורות לעיבוד הקרקע בארץ ישראל. סדר זרעים (משניות) עוסק במצוות התלויות בארץ, עבודת אדמה, מעשר שני.

עבודת בית המקדש ביכורים שימת דגש על התבואה והביכורים אשר מובאים לעיר הקודש. ספר דברים (פ' כי תבוא).

החקלאות בספרות ההלכה

עיקר העיסוק בצדדיה השונים של החקלאות בארץ הוא בהלכה, במצוות התלויות בארץ. מצוות אלו המחזיקות חלק גדול מן התלמוד הבבלי והירושלמי, קבועות בסדר "זרעים" שהתייחד להם. המשנה מחזיקה אחת-עשרה מסכתות העוסקות בכל היבטיה של החקלאות, מיון וסיווג צמחים (הלכות כלאיים), צורת הגידול ועיבוד הקרקע, מיני נטיעות ודרכי גידולם (הלכות ערלה, ביכורים, כלאיים), צורת השדה, גבולותיו ודרכי עיבודו (מסכת פאה), הברת הקרקע (הלכות שביעית) ועוד.

ארץ ישראל נתייחדה במושג "קדושה"
מושג זה נקשר במצוות הקשורות בארץ:
"ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא
קדושתה, שמביאין ממנה העומר והביכורים ושתי
הלחם, מה שאין כן בשאר הארצות" (מדרש רבה,
במדבר, פרשה ז').

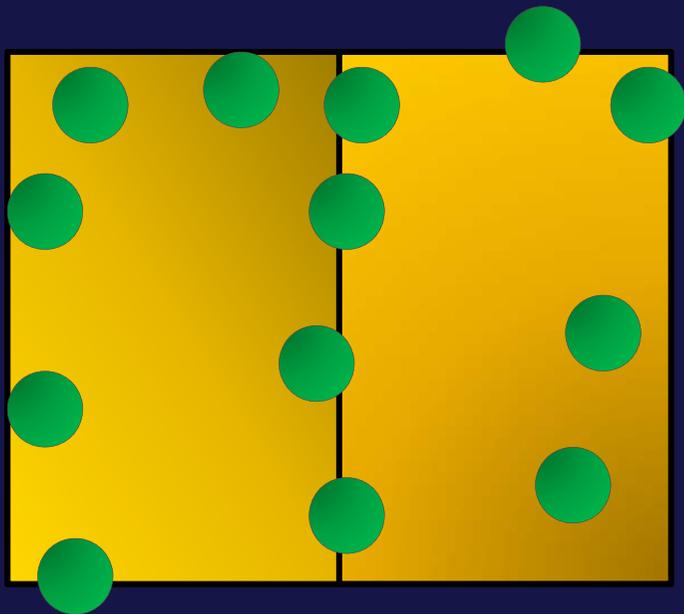

וּבְקִצְרְכֶם אֶת-קִצִּיר אֲרָצְכֶם לֹא-תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ
בְּקִצְרֶךָ וְלִקַּט קִצִּירֶךָ לֹא תִלְקַט לְעַנִּי וְלִגֵּר תִּעְזֹב
אוֹתָם אֲנִי ה' אֱלוֹהֵיכֶם.

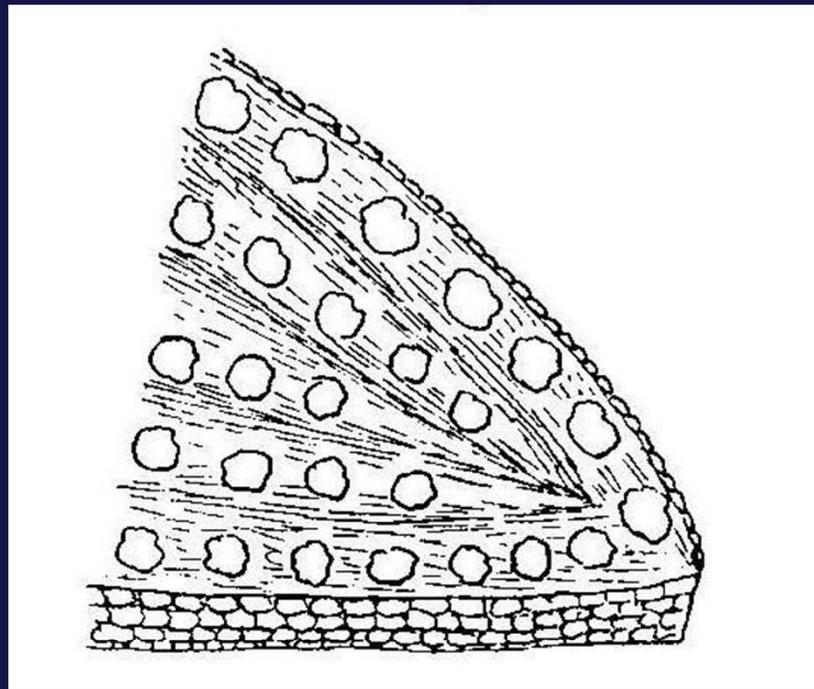

מלבנות התבואה שבין
הזיתים, בית שמאי אומרים,
פאה מכל אחד ואחד;
ובית הלל אומרים, מאחד על
הכל.

ומודים, שאם היו ראשי שורות מעורבים, שהוא
נותן פאה מאחד על הכל.

ראשי שורות מעורבין

מלבנות התבואה שבין
הזיתים, בית שמאי אומרים,
פאה מכל אחד ואחד;
ובית הלל אומרים, מאחד על
הכל. מחווה לשלמה

9. מצב השימור

על מנת לקבוע את מצב השימור אובחן מצבן של הטרסות מבחינה פיזית, סטטוטורית ומרחבית. שלושת הפרמטרים הללו יתנו בידנו מושג אודות מצב השימור.

חורש טבעי אשר התפתח על הטרסות. החורש מתפשט ומכסה חלק גדול מן הטרסות, עצי החורש מתרכזים בעיקר ברום הטרסה, אולי בשל ממשק המים הזמין יותר באזור זה.

טרסות, משולב בישובים ואשר הפכו להיות חלק מחצרות היישוב (לדוגמא מעלה החמישה, קריית ענבים, עין כרם ועוד)

בתות וגריגות אשר התפתחו על הטרסות (הר איתן)

מצב השתמרות

טרסות האבן בהרי יהודה אינן מעובדות זה שנים רבות. הטרסות הן מבנים לכל דבר, הזקוקים לתחזוקה ולטיפול מתמידים. היעדר תחזוקה והיותן מופקרות בשטח הפתוח, גורמים להידרדרות במצבן. גם מיקומן ומצבן במרחב, כתומכים מסת קרקע גדולה המעיקה על "רום המדרגה", תורמים להחלשתן. לחץ הקרקע תורם להתמוטטות ונפילת אבנים מקיר הטרסה. פריצה בקיר הטרסה, ולו של אבן בודדת, יוצרת אזור חולשה, עליו מופעלים מאמצים ואילו מתנקזת זרימה, הסוחפת עימה עוד ועוד קרקע, ומדרדרת אבנים נוספות הסמוכות לאזור החולשה.

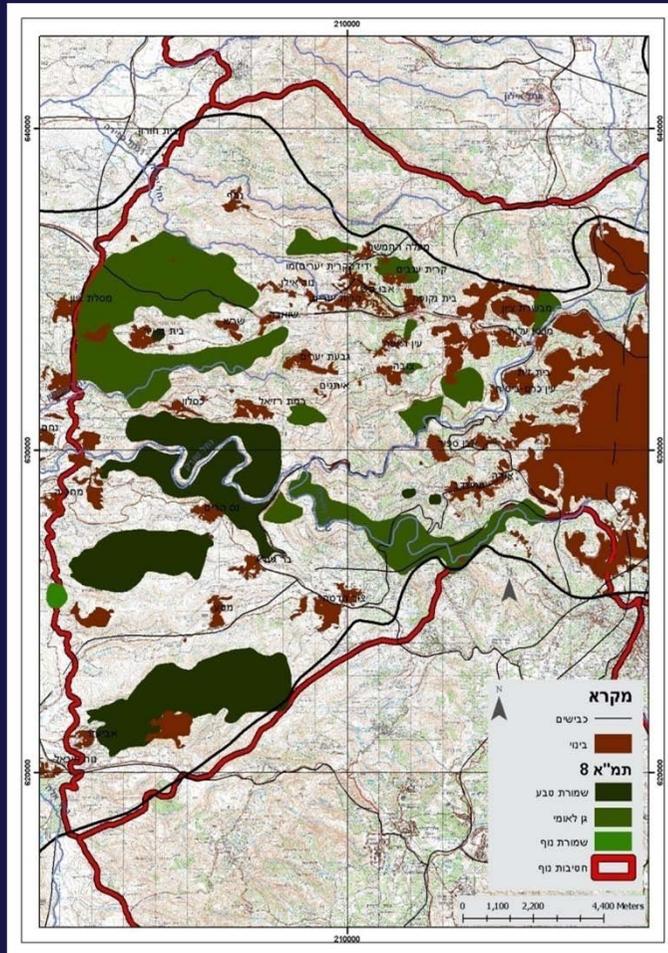
ככל הידוע, לא נערכה כל סקירה אודות מצב ההשתמרות של הטרסות בערי יהודה.

פריצה נקודתית

פריצה מקומית

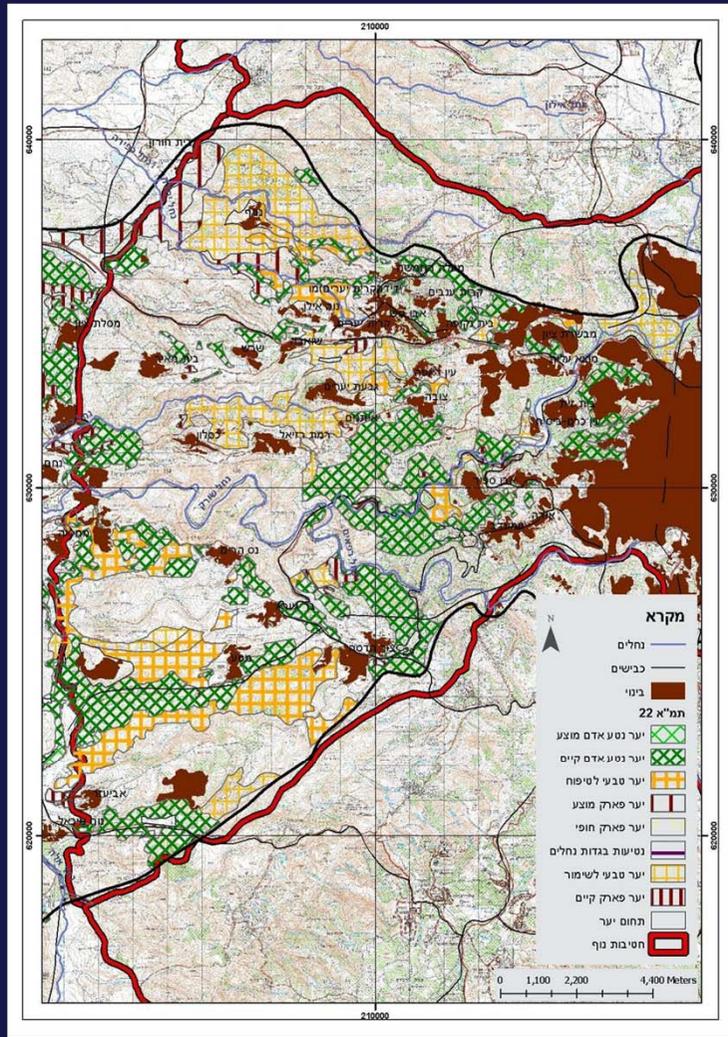

מצב סטטוטורי

טרסות המוגנות ע"י תמ"א 8, תכנית מתאר ארצית ל"שמורת טבע" ול"גנים לאומיים".

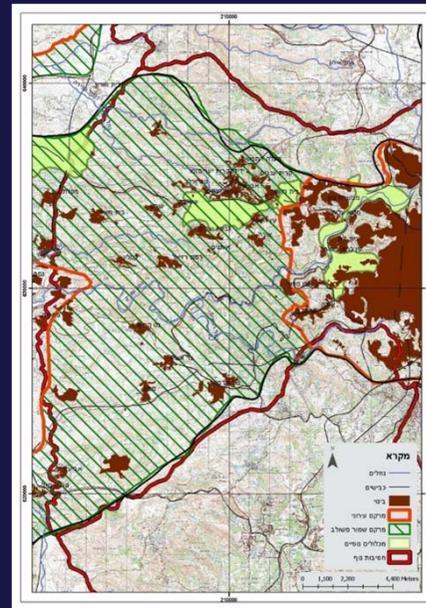
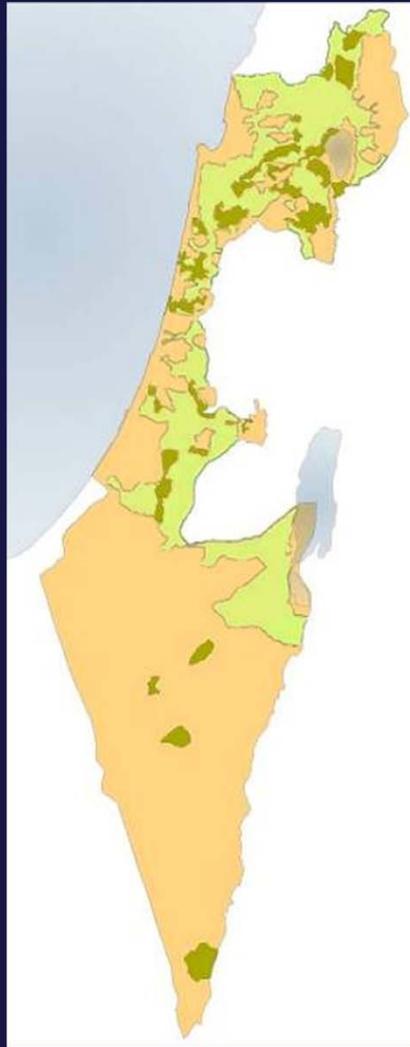

טרסות המוגנות על ידי
תמ"א 22, תכנית מתאר
ארצית ליער ולייעור. סוג
היער עשוי להיות יער נטע
אדם, חורש טבעי, יער
לשימור וכו'.

תמ"א 35, תכנית המתאר הארצית המשולבת (התקפה), בתכנית זו קיימות מספר הגנות על אזורי הטרסות

מרקם שמור משולב מכלולי נוף
הגדרת שטחים חקלאיים כמכלולי נוף,
הראויים להתייחסות מיוחדת בשל
ערכם כשטחי מורשת ותרבות

10. מילון חזותי נופי

מצבים שונים של השתמרות הטרסות:

טרסות מקוריות

מצב השתמרות תקין, עיבוד מסורתי. מתקיים לרוב בכפרים ערביים דוגמת בתיר, המקיימים חקלאות מסורתית אופיינית, העושה שימוש בטרסות המקוריות כמעט ללא כל שינוי.

חלוקת בעלות והתנהגות אנושית כגורמים המשפיעים על מצב הטרסה: תפעול ותחזוקה (משמאל) מול סחף והעדר עיבוד חקלאי (מימין)

פריסה רחבה של טרסות מתפקדות, מורדות בתיר

טרסות שלמות

טרסות מחודשות

שינוי מבני של תצורת הטרסות הישנות ושימוש משני בחומריהן
ובתוואי השטח. גם כאן מצב ההשתמרות תקין, אף שאין מדובר
בתצורת הנוף המקורית, אלא בשינוי מבני שלה

טרסות משולבות בגינות
וחצרות

טרסות חדשות על בסיס
תצורה מקומית

טרסה בנויה על מדרגת הסלע

שימוש משני – לצורך
הגדרת תוואי הדרך

מצב שימור נאות

הטרסה אינה פעילה אך נשמר קיר הטרסה והקרקע הצבורה מאחוריו. פני הטרסה עשויים להישאר חשופים, או מכוסים יער או צמחיית חורש טבעי ובתה מקומית.

טרסה המשמשת כסכר

נקבה משולבת בטרסה

טרסה שלמה מכוסה חורש

מחווה מקומית – פיסול נופי

שימוש משני - אמפיתיאטרון

שומרה ומבנה משולבים בדופן הטרסה, בסמוך לביתר עילית

טרסות פגועות בצורה נקודתית

פריצה של אבן אחת או מספר אבנים בנקודה מסוימת. נקודת חולשה זו היא פתח לסחף מתמשך. זיהוי מוקדם של פריצות אלו ותיקון עשוי למנוע תהליך של הרס הטרסה.

פגיעה נקודתית בדופן הטרסה

פריצה

טרסה שלמה עם פריצה נקודתית

פריצות נקודתיות

טרסות פגועות מקומית

פריצות מקומיות של אבנים ובעקבותיהן קרקע שנסחפת מרום המדרגה אל מורד הטרסה, שם היא מצטברת ומתפזרת על פני המדרון.

פריצה מקומית

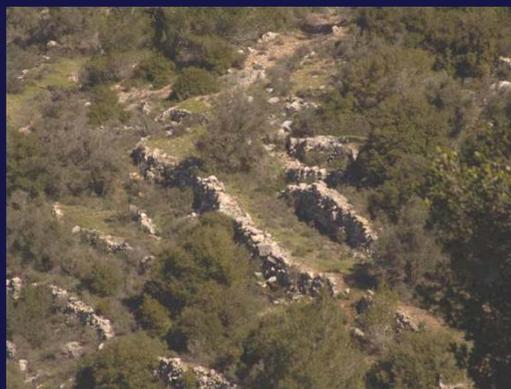

פריצות רחבות

טרסות פגועות מרחבית

חלקי טרסה שלמים אשר נפרצו ונסחפו, התמונה המתקבלת היא קיומן של טרסות לסירוגין על פני המדרון.

טרסות פרוצות, "יוחנן במדבר"

טרסות פגועות מרחבית, עין כרם

אבני הטרסה כבית גידול

בי"ס חקלאי עין כרם, טרסות הרוסות

אתר הסטף

מקרה בוחר למימוש מידת האותנטיות והאינטגרטיבי במרחב בסטף ניתן לראות כיצד התמודדו תושבי הכפר הקדום במשך אלפי שנים עם תנאי האזור, וכיצד הכשירו אלפי דונמים של מדרגות חקלאיות שעליהן גידלו בשיטת הבעל זיתים, גפנים, תאנים ושאר עצי ארץ ישראל.

מידת האותנטיות באה לידי ביטוי באופן השימור והפיתוח של הטרסות עצמן: עבודות השימור באתר הסטף בוצעו מתוך נאמנות וכבוד למקור הן מבחינת מופע הטרסות המשוחזרות והן מבחינת טכניקות העבודה הידניות אשר מיושמות במקום. כמו כן נעשה ניסיון לגדל מיני עצי פרי שונים על גבי הטרסות, כמופיעים במקורות, ובמטרה לשחזר את המגוון ההיסטורי ששרר במקום.

טרסות מטופחות לצורכי תיירות – אתר הסטף

טרסות מעובדות לצרכי חקלאות - פרויקט "בוסתנוף" באתר הסטף

מדיניות ותכניות רלוונטיות

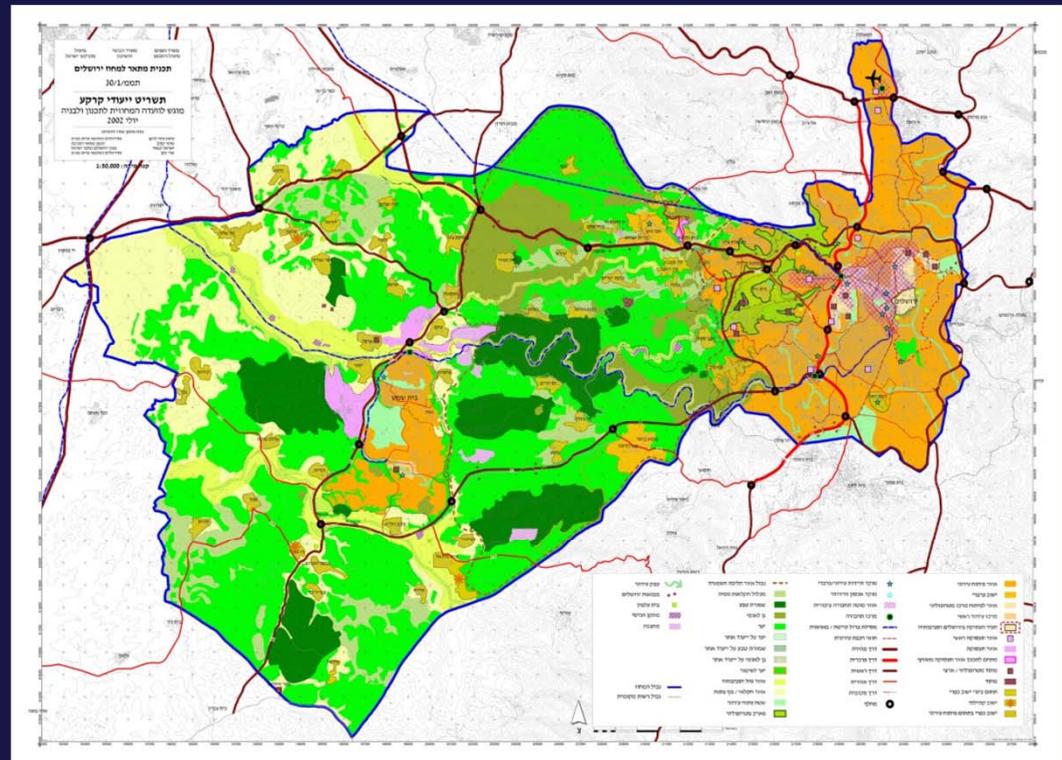
למבוא המערבי של ירושלים חשיבות ויזואלית רבה, באשר הוא שומר עדיין על נופי קדם תנ"כיים בלתי בנויים בשערי העיר. ירושלים נתפסת בתרבויות המזרח והמערב על ידי הקהילה היהודית, הנוצרית והמוסלמית, כעיר קדושה, מוקפת הרים ונופי בראשית. רוב התיירים ועולי הרגל באים אל העיר מכיוון מערב. מכאן החשיבות הרבה לשער הכניסה המערבי אל העיר ולמרחבים בלתי מבוזבזים בדרך אל העיר. כל תכניות האב ביקשו ליצור הגדרה ברורה של ירושלים, הבנויה לתלפיות בראשי ההרים, והפרדה בינה ובין המרחב הירוק הסובב אותה. הגדרה כזו תיתכן רק אם הגישה אל העיר תעבור במרחבים פתוחים, היוצרים חגורת ירק סביבה. עקרונות תכנון אלה קיבלו כאמור ביטוי בכל התכניות לעיר, החל מתקופת המנדט ועד לתכניות העדכניות, אשר קבעו את תחומי הבינוי ב"אתר העיר" המבחין בין השטח המבונה בצפיפות של העיר ובין השטח הפתוח סביבה.

11. מרחב מורשת עולמי כגורם משפיע בתכנון הארצי

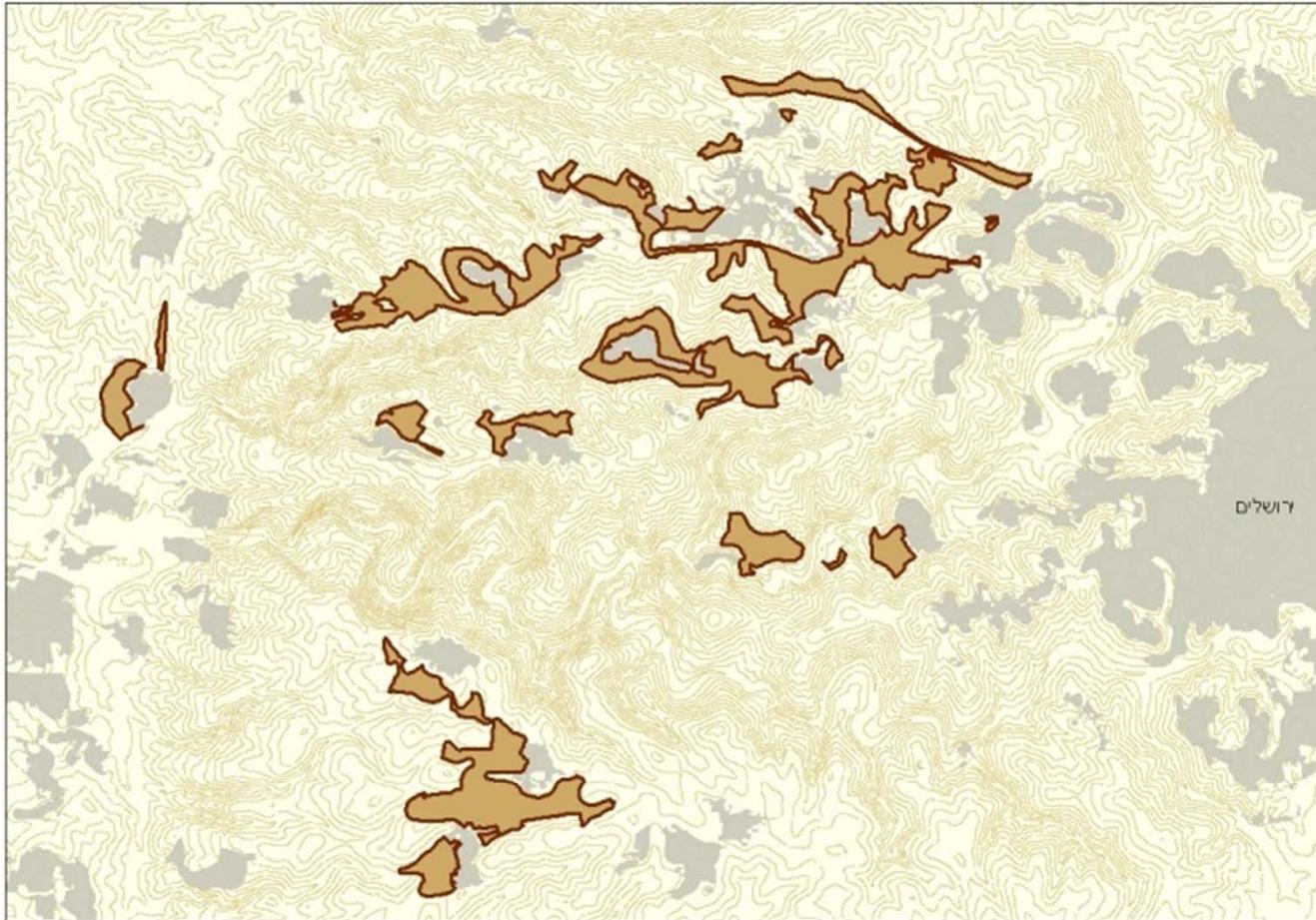
תקריב תשריט התמ"מ על שני אזורי הפיתוח – הר חרת ורכס לבן, על פי תכנית ספדי

תשריט יעודי הקרקע של תמ"מ 30/1 הכולל שטחים לבינוי על פי תכנית ספדי

ירושלים

טרסות משולבות ביישוב, קיבוץ צובה

טרסות מעובדות

טרסות מובלעות בשל התפשטות עצי היער

טרסות משולבות בישובים, כגינות פרטיות

טרסות בעיבוד חקלאי

המלצות

מערך סטטוטורי

הקפדה על קיום תהליכים תקינים בקבלת החלטות התכנון.

- **אכיפה קפדנית של חוקי התכנון והבנייה.**
- **הכנת תכנית מתאר עדכנית ומחייבת לאזור, כדי לקבוע את כללי המשחק בצורה ברורה וחד-משמעית.**
- **יצירת מאגרי קרקע וחלופות לפעולות יזמות, במקומות שאינם כה רגישים, והעמדתם לרשות היזמים בתנאים מיוחדים.**
- **יצירת גוף מתאם, מאוזן מבחינת האינטרסים השונים ובעל סמכויות, לניהול משאבי הטבע של האזור.**
- **הדגשת פרויקטים המבססים את חשיבות האזור למטרות נופש, תיירות וטיול, בשיתוף בעלי אינטרסים חדשים ורבים, שייראו באזור משאב חשוב ויצטרפו למדיניות המבקשת פיתוח בר קיימא באזור.**

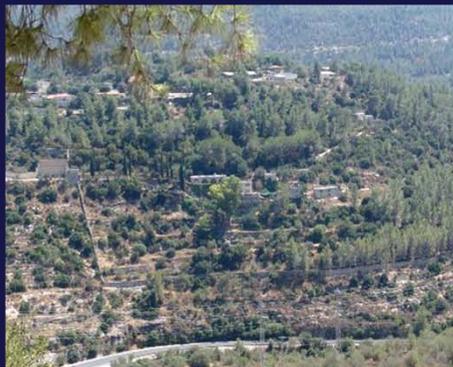
חינוך והסברה

הגברת התודעה במערכות החינוך בארץ לחשיבותו של אזור הרי ירושלים ולחשיבות השמירה על אופיו.

הסברה מקיפה, הן בקרב הציבור הרחב והן בקרב ציבור המפתחים והיזמים, על מהות הקונפליקטים ועל המשמעויות הנובעות מביצוע פרויקט זה או אחר לגבי המרחב הנדון. קיום סמינרים למקבלי החלטות והדרכתם לגבי המשמעויות של ביצוע פרויקטים שונים.

פעולות הסברה ושכנוע של מקבלי החלטות.

יצירת לובי של אישים וחברי כנסת למרחב ירושלים (בדומה לזה הקיים לירושלים), כדי להגביר השפעה ולשפר את ההסברה על חשיבות האזור לעתידם ולרווחתם של תושבי הליבה.

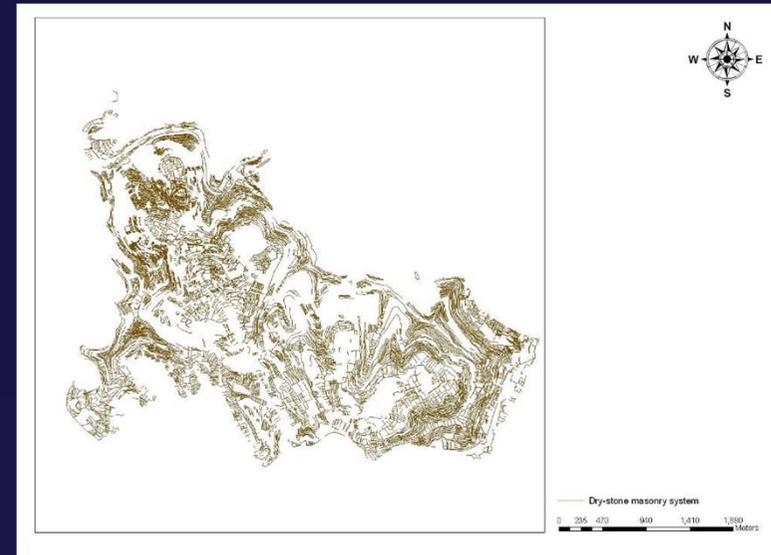

Mike Turner:
SAVE the terraces of the judean hills
in a 11.5 square kilometre section 554 kilometres of terraces,
200,000,000 stones, 3,000 years of civilization

Photo: Sataf - Israel Nature and Parks Authority

*Map: Terraces - the Battir Landscape Plan
Project Office (UNESCO) in 2009*

טראסות וגובלי חלקות

נחל רפאים

טראסות וגובלי חלקות

ואדי זיתון

טראסות וגובלי חלקות

מעלה ואדי זיתון

עיריית ירושלים
מינהל התכנון
אגף תכנון עיר

תכנית אב לבית צפאפא

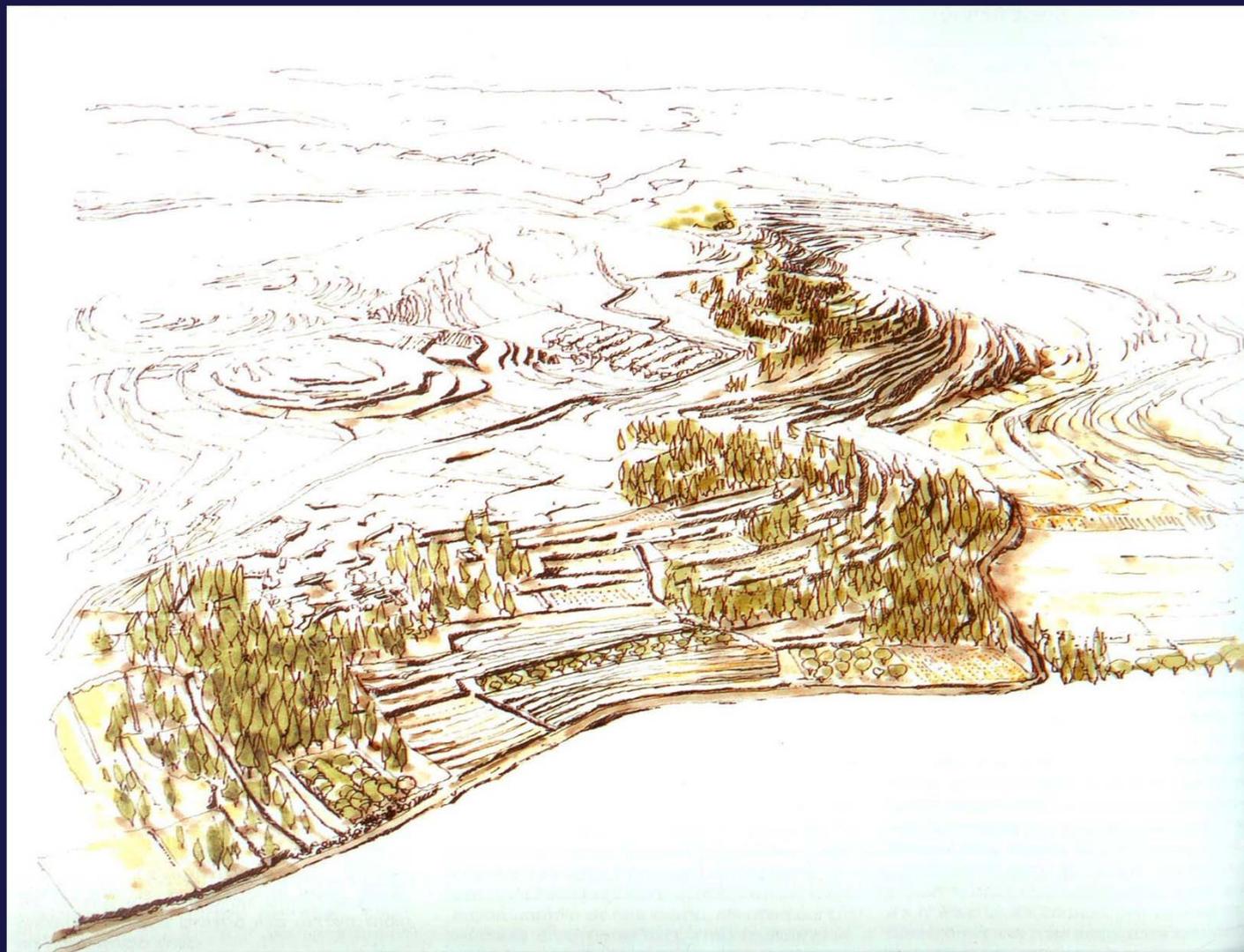
מפת יעודי שטח (מצב מוצע)

- יעודי שטח מוצעים**
- מגורים
  - עירוני מעורב
  - מבנה ציבור
  - מסחר
  - תעשייה
  - תיירות
  - דרכים
  - דרך/חניה
  - שביל
  - מסילת רכבת
  - שטח פתוח
  - שטח ציבורי פתוח
  - פיתוח נוף
  - פארק מורשת חקלאות
  - ספורט ונופש
  - מתקן הנדסי
  - בית קברות
  - ללא יעוד
  - חזית מסחרית

0 250 500 1,000 Meters

מוטי קפלן מתכננים

מדרונות מיוערים משולבים בשטחי מדרגים חקלאיים

מדרגים חקלאיים המכסים את מורדות ההרים ועד לתחתית העמק

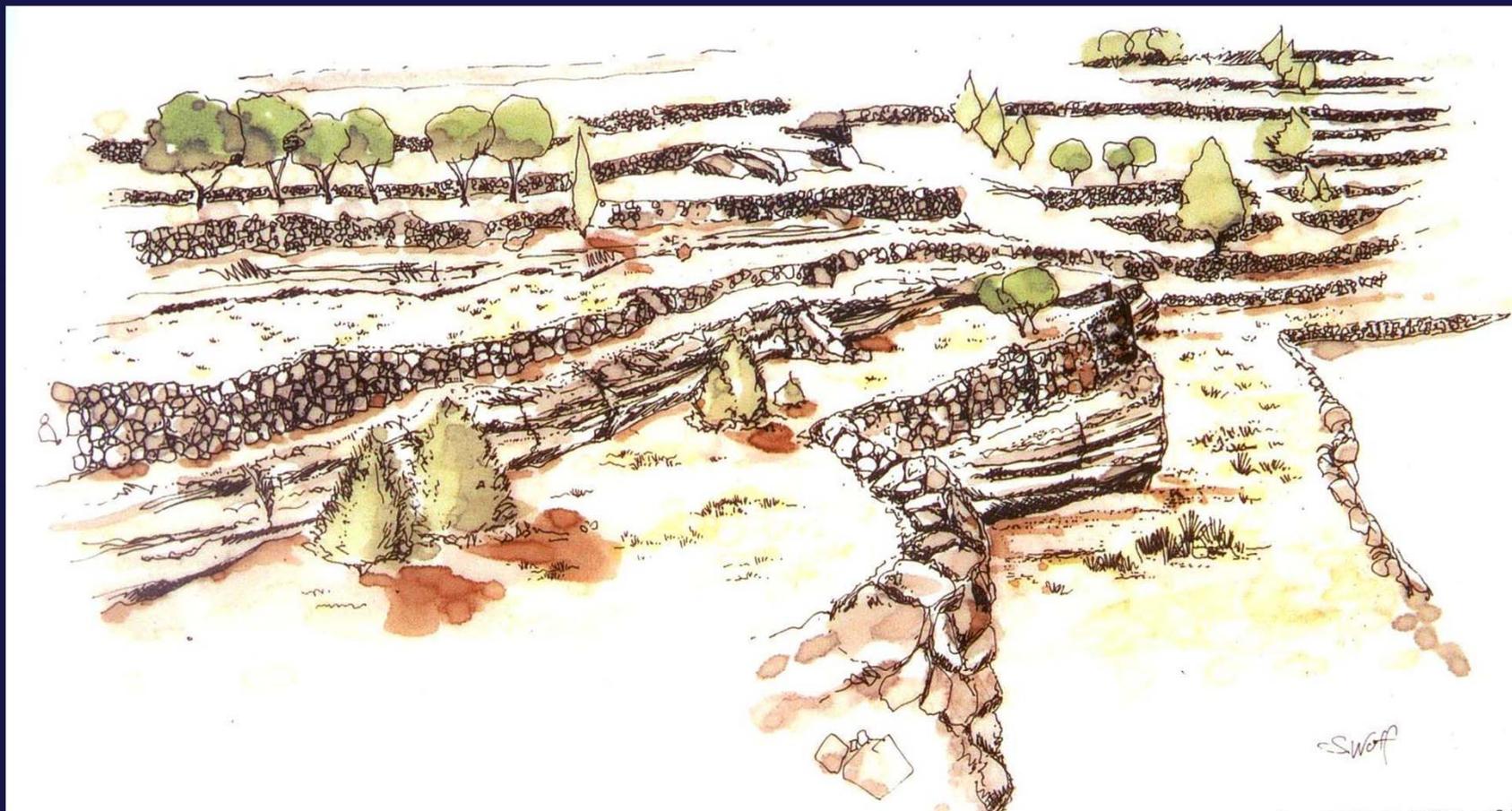
נוף חקלאי אופייני בשפלה יהודה

נוף אופייני של מדרגים

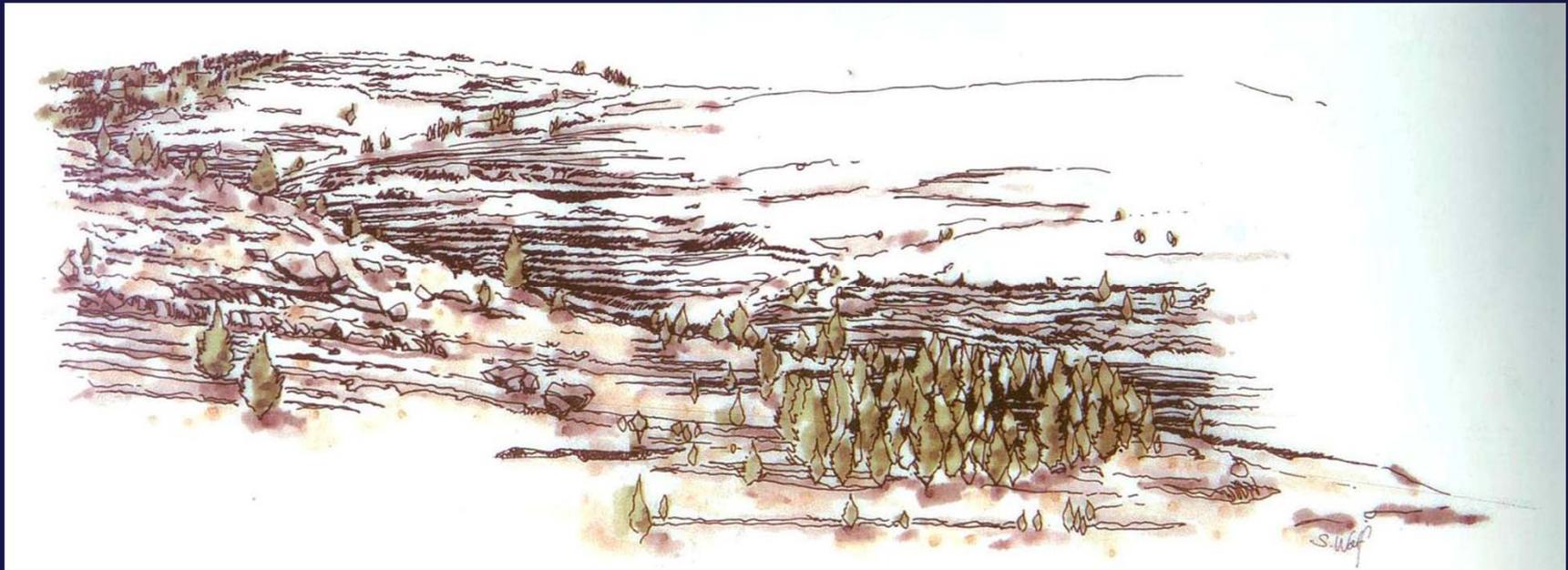
ניגודים בנוף, חקלאות מסורתית, חורש טבעי, יער וטרשים

תמונת נוף אופיינית של הטרסות בהרי ירושלים

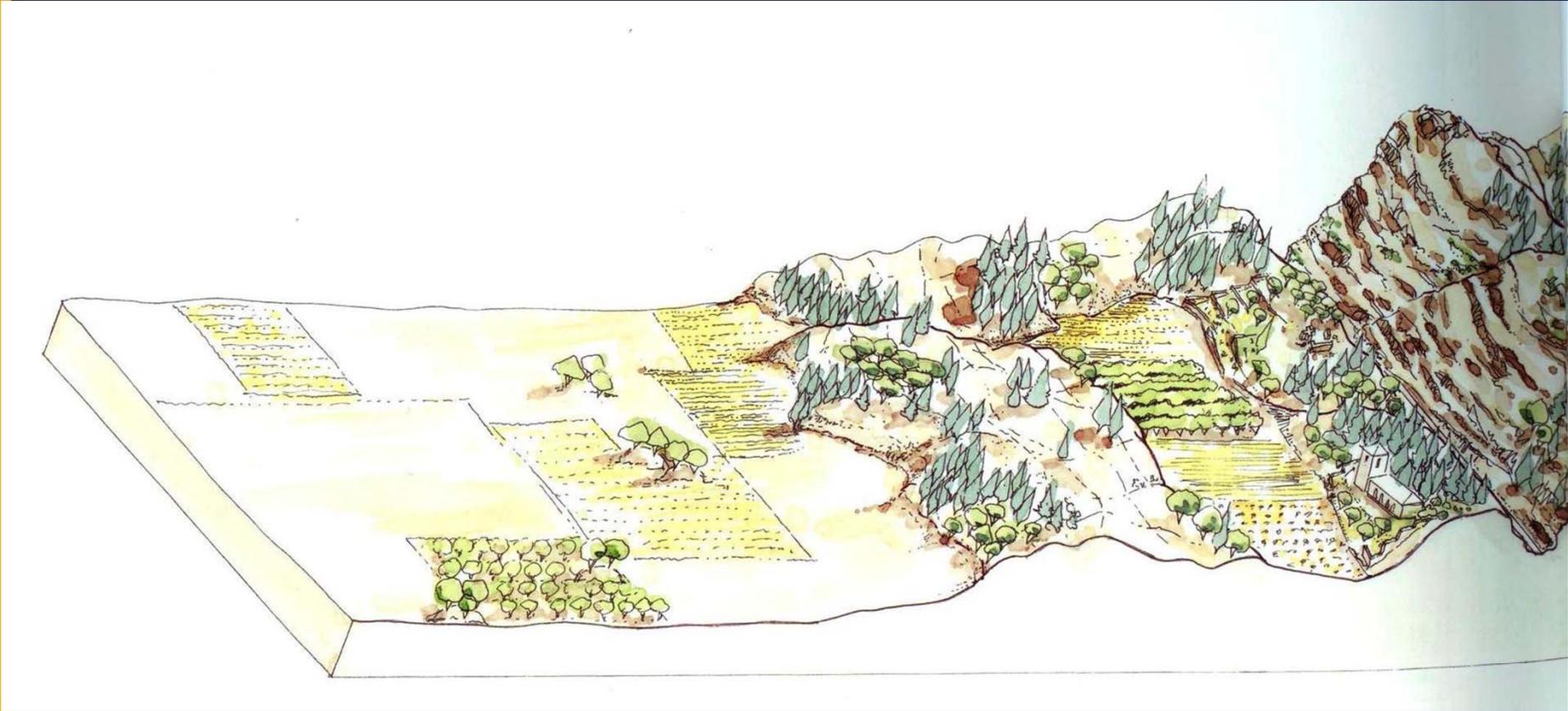
גבעות מעוגלות ומישורים חקלאיים, נופי שפלת יהודה

נוף אופייני בהרי ירושלים

11111

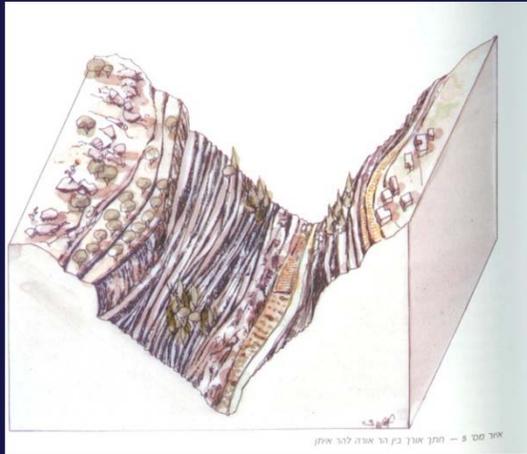

11111

קריטריון 5 "יישוב אנושי או שימוש מסורתי בקרקע או בים המייצג תרבות (או תרבויות) או אינטראקציה מעשה ידי אדם עם הסביבה, ובמיוחד אם מסורת זו פגיעה להשפעה משינוי בלתי הפיך."

חתך עמודי של הרי יהודה

גובה במ'	תיאור המסלע	מסלע	תצורה	חבירה	גיד
50-70	סלע חרסית מוגרלים	סלע חרסית	עננה	סלע חרסית	יאלון
50-70	סלע חרסית ביעוטם סלע חרסית	סלע חרסית	עננה	סלע חרסית	שקדית
0.5-120	צור מאסיבי או חלופין של צור וחרסית	צור מאסיבי	מסלע	סלע חרסית	זרם
40-100	קירטון דר	קירטון דר	מנוקה	סלע חרסית	זרם
120	קירטון קשה "קפוליה" גיר (קירטון)	קירטון קשה	קפוליה	סלע חרסית	זרם
20-100	דולומיט אדמה רטיני אקמרה	דולומיט	קפוליה	סלע חרסית	זרם
0-70	קירטון גיר	קירטון גיר	קפוליה	סלע חרסית	זרם
100	גיר קשה ודולומיט	גיר קשה	קפוליה	סלע חרסית	זרם
16	סלע חרסית	סלע חרסית	קפוליה	סלע חרסית	זרם
100	דולומיט וסלע חרסית	דולומיט	קפוליה	סלע חרסית	זרם
40	דולומיט וקפוליה או גיר	דולומיט	קפוליה	סלע חרסית	זרם
180	דולומיט דר וסלע חרסית לסינון	דולומיט	קפוליה	סלע חרסית	זרם
40	דולומיט	דולומיט	קפוליה	סלע חרסית	זרם
180	גיר ודולומיט נקבוביים	גיר ודולומיט	קפוליה	סלע חרסית	זרם
80	סלע חרסית עם אפטי גיר	סלע חרסית	קפוליה	סלע חרסית	זרם
60	גיר וסלע חרסית עם אפטי-חול	גיר וסלע חרסית	קפוליה	סלע חרסית	זרם

חתך עמודי של הרי יהודה

- מדרגות הסלע בהרי יהודה מייצרות צירוף היסטורי ותרבותי, בעל משמעות רבה בזיקת אדם יישוב נוף. דוגמא להשתלבות יוצרת של האדם בנוף; בדרך בה נוצר שיווי משקל אקולוגי חדש, אשר הטביע חותם על סביבה ואורחות חיים.
- המדרגות החקלאיות חוללו תמורה בנוף הטבעי של הרי יהודה: הפיכת הנוף הטבעי לנוף תרבותי מדורג, הביאה ליצירת מערכת אקולוגית חדשה בהרי יהודה ושומרון. אזורים אלו עברו עיבוד חקלאי מזה דורות. שינויים טופוגרפיים נגרמו כתוצאה מעיבוד הקרקע ובירוא הצומח הטבעי, אשר גרמו לסחף קרקע במדרונות. לאור גורמים אלו, פותחו המדרגות, ויצרו תנאים שאפשרו עיבוד חקלאי יציב של המדרונות ועמקי הנחלים. במערכת זו באים לידי ביטוי יחסי הגומלין, שבין התנאים הטבעיים לבין הפעילות אנושית של עיבוד הקרקעות.

קריטריון 6 "בעל קשר ישיר או מוחשי לאירועים או למסורות, לרעיונות או לאמונות, ליצירות אמנותיות וספרותיות בעלות ערך אוניברסאלי יוצא מן הכלל."

החקלאות בארץ משתקפת בספרות הקדמונים, בערכיה החברתיים, באורחות החיים, במקומה ביחס בין אדם ואלוהיו, בשורת המצוות התלויות בארץ שרובן ככולן בשדה החקלאי, ובתיאורי הנופים יופייה של הארץ, המשתקף במראות ובדימויי החקלאות. צוהר לימים עברו, ודרכו ניתן ללמוד ולחוות את דרך חייה של החברה והתרבות המקומיים.

נופים מקומיים

המראה הנשקף מן השטח החקלאי הוא זה התורם לחוויה האנושית, לתחושת הדימוי והזהות, להנאה האסתטית, ולדימויי התרבות והמורשת. למראות הנוף החקלאי תפקיד חשוב בתיירות החקלאית. הנוף החקלאי יוצר מסגרת לערים ומעלה את ערכם של נכסי נדל"ן הפונים אליו. הנוף החקלאי, כאשר הוא מגוון, יוצר פסיפס רבגוני, ומקיים מגע ודופן איכותית עם השטחים הטבעיים, תורם למגוון המינים ולקיומם של מסדרונות אקולוגיים.

ירושלים ממוקמת על קו פרשת המים, מוקפת מרחבים פתוחים, השונים זה מזה: מצידה האחד מרחב של חיים, "טרסות חקלאיות" במערב. מן העבר הנגדי מרחב של ישימון, מדבר צחיח במזרח. מדובר בשוני מהותי בין אזורים סמוכים זה לזה, המייצרים סמיכות נופית ואקלימית ייחודית.

מבחינה טיפולוגית שטחים פתוחים מייצרים הקשר למקום הבנוי, מדגישים ומגדירים בבחינת זה לעומת זה. הטרסות כהקשר שעוטף ירושלים ממערב, והמשלים לו ממזרח הוא המדבר ("מי זאת עולה מן המדבר...") / שיר השירים). זוהי קריאה מרחבית בקנה-מידה רגיונאלי, אשר מאפשרת לאפיין גיאוגרפית ואקלימית את האזורים השונים ובכך להגדירם כרצף מקיף ייחודי, הכולל את הטרסות ומעניק נדבך נוסף לקיומן ולשימורן.

נופי תרבות

מוצע להגיש את "הטרסות של הרי יהודה" גם בקטגוריה של נופי תרבות.

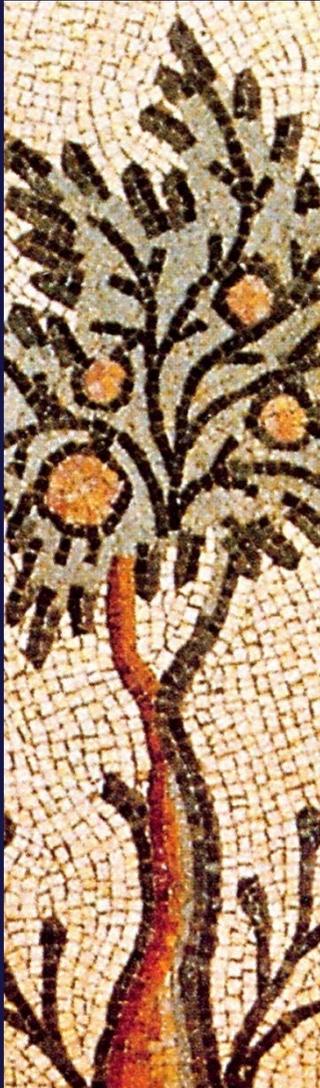
אמנת המורשת העולמית

הגדרות של מורשת עולמית, סעיף 1, "מורשת תרבותית" (אתרים):
"עבודות מעשה ידי אדם או שילוב של עבודות הטבע ומעשה ידי אדם ואזורים בהם אתרים ארכיאולוגיים שהם בעלי ערך אוניברסאלי יוצא מן הכלל מבחינה היסטורית, אסתטית, אתנולוגית ואנתרופולוגית."

טרסות הרי יהודה עונות בצורה מלאה על הגדרה זו. המענה ניתן מן ההיבטים הבאים:
פרי עבודה מעשה ידי אדם לאורך זמן, ובהן בא לידי ביטוי השילוב בין הטבע ובין התערבות האנושית בו.
מכילות שרידים ארכיאולוגיים בהם מתקני אגירה והובלת מים קדומים, המציגים פיתוחים הנדסיים, לצורך שימוש במשאבים ובמרחב.
בעלות ערך היסטורי, עדות חיה לתרבות חקלאית והתפתחות אנושית המשולבים זה בזה.
מייצרות נופים חקלאיים המאפיינים את סביבת ירושלים, וייחודיים לה. נופים אלו טומנים בחובם ערכים אסטטיים ואנתרופולוגיים.

מקורות ערכיים: אמונה, תרבות וחברה

מעט ממראי-המקום של המקורות הכתובים, בהם ניתן ללמוד את עומק וחשיבות נושא החקלאות במקרא. בתורה הנושא נידון, החל מקבלת התורה ואילך: ספר שמות (פ' משפטים), ספר ויקרא (פ' אמור, אחרי מות, קדושים, בהר), ספר במדבר (פ' שלח, מטות, מסעי), ספר דברים (לאורך כל הספר). ניתן לחלק את הנושא למספר תחומים:

מצוות התלויות בארץ כוללות את עיבוד אדמת ארץ ישראל, דיני שמיטה, מעשרות ועוד. בתלמוד נידונים במסכת שבת, גיטין, מועד, תענית ועוד עוסקים בהנהגות והלכות הקשורות לעיבוד הקרקע בארץ ישראל. סדר זרעים (משניות) עוסק במצוות התלויות בארץ, עבודת אדמה, מעשר שני.

עבודת בית המקדש ביכורים שימת דגש על התבואה והביכורים אשר מובאים לעיר הקודש. ספר דברים (פ' כי תבוא).

כלכלת ירושלים

הנרקמת בין השאר בהתבסס על מטבעות חילול שווי התבואה, אשר שימשו לצורך הפרשת מעשרות והבאתם לירושלים. מסכת ביכורים עוסקת בקשר בין הפריפריה לבין ירושלים. מסכת גיטין עוסקת בכלכלת ירושלים בהקשר לחורבן (פרק נזיקין דף נה-נו). כלכלת ירושלים מבוססת על תבואה שמובאת אליה מרחבי הארץ.

תפילות לגשמים בעיתם

בנושא התפילה הוקדשו ותוקנו קטעים מיוחדים לצורך בקשת גשמים בעיתם: מסכת תענית, תיקון תענית גשמים, סיפורי אמוראים ותנאים (כגון חוני המעגל).

החקלאות בספרות ההלכה

עיקר העיסוק בצדדיה השונים של החקלאות בארץ הוא בהלכה, במצוות התלויות בארץ. מצוות אלו המחזיקות חלק גדול מן התלמוד הבבלי והירושלמי, קבועות בסדר "זרעים" שהתייחד להם. המשנה מחזיקה אחת-עשרה מסכתות העוסקות בכל היבטיה של החקלאות, מהם המחייבים בקיאות רבה בחקלאות מעשית, במיין וסיווג צמחים (הלכות כלאיים), צורת הגידול ועיבוד הקרקע, מיני נטיעות ודרכי גידולם (הלכות ערלה, ביכורים, כלאיים), צורת השדה, גבולותיו ודרכי עיבודו (מסכת פאה), הברת הקרקע (הלכות שביעית) ועוד.

ארץ ישראל נתייחדה במושג "קדושה", ומושג זה נקשר במצוות הקשורות בפרי אדמתה: "ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה, שמביאין ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם, מה שאין כן בשאר הארצות" (מדרש רבה, במדבר, פרשה ז').

מצב השימור

על מנת לקבוע את מצב השימור אובחן מצבן של הטרסות מבחינה פיזית, סטטוטורית ומרחבית. שלושת הפרמטרים הללו יתנו בידנו מושג אודות מצב השימור.

חורש טבעי אשר התפתח על הטרסות. החורש מתפשט ומכסה חלק גדול מן הטרסות, עצי החורש מתרכזים בעיקר ברום הטרסה, אולי בשל ממשק המים הזמין יותר באזור זה.

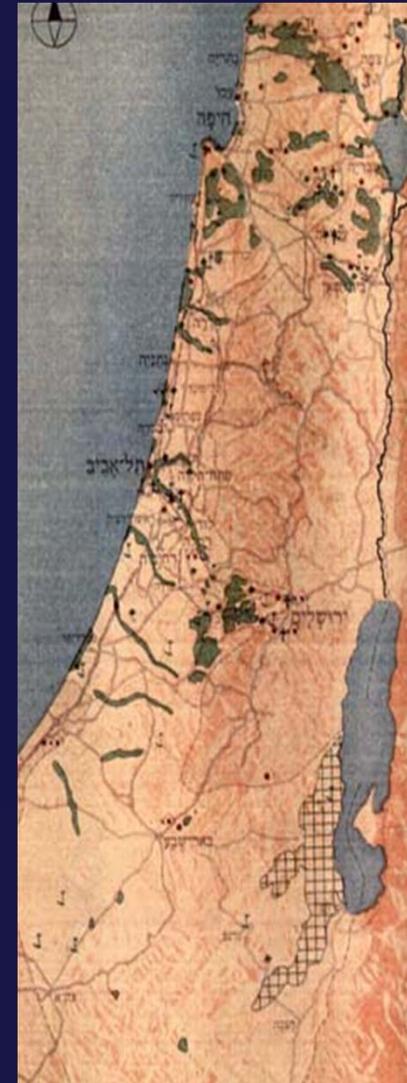
טרסות, משולב בישובים ואשר הפכו להיות חלק מחצרות היישוב (לדוגמא מעלה החמישה, קריית ענבים, עין כרם ועוד)

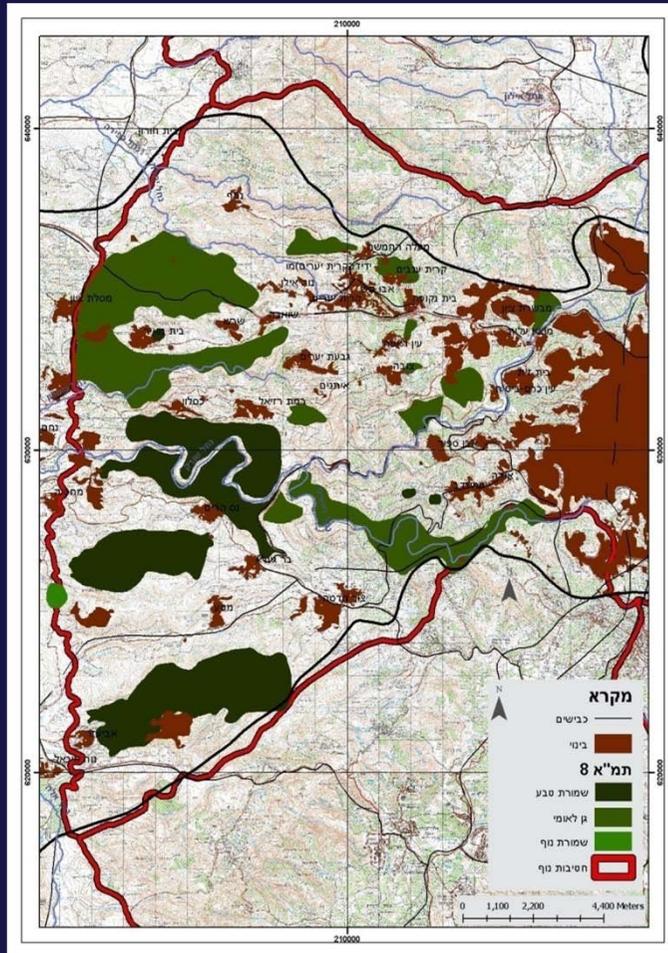
בתות וגריגות אשר התפתחו על הטרסות (הר איתן)

תכנון פיסי בישראל, אריה שרון, 1951

**"החקלאות מהווה את הרקע הטבעי הפורה
והירוק בו יאותרו היישובים העירוניים"**

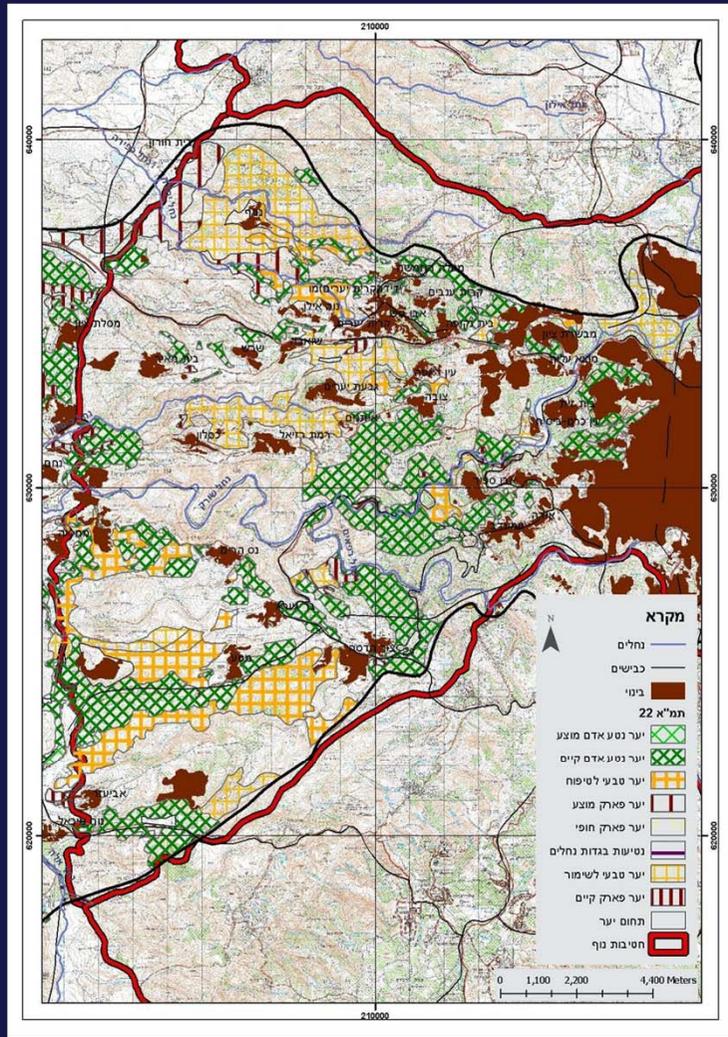

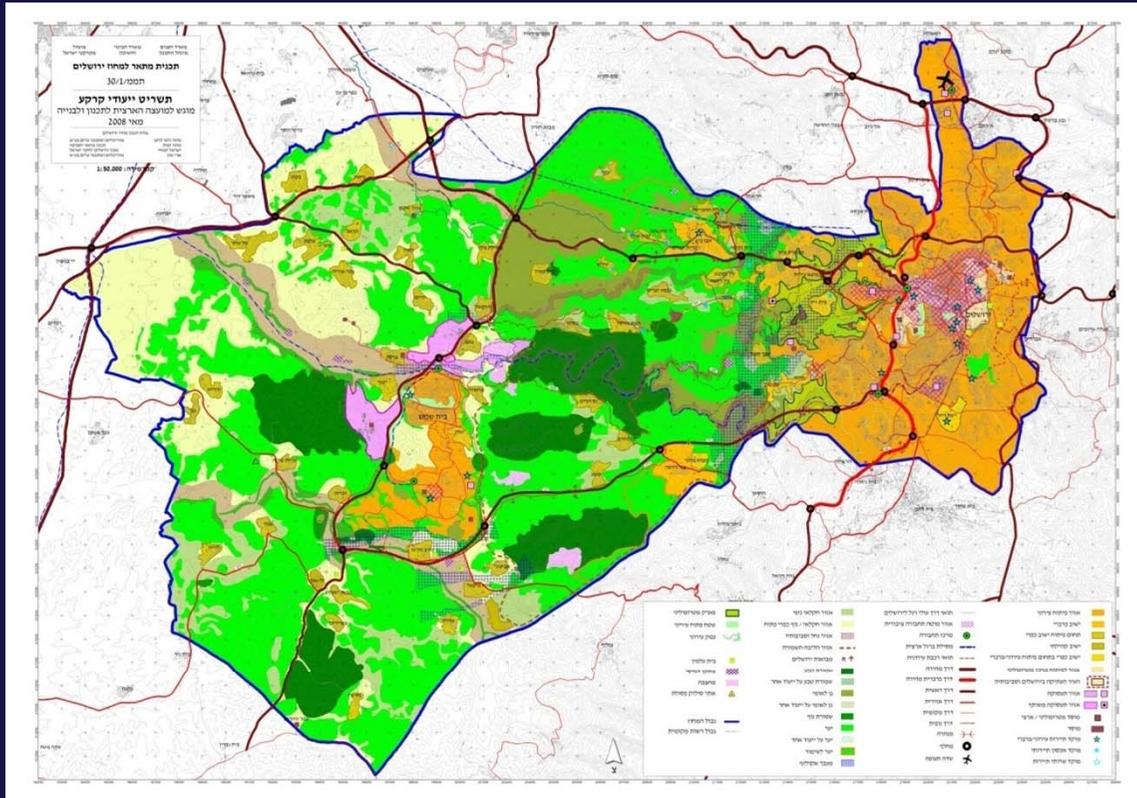
מצב סטטוטורי

טרסות המוגנות ע"י תמ"א 8, תכנית מתאר ארצית ל"שמורת טבע" ול"גנים לאומיים".

טרסות המוגנות על ידי
תמ"א 22, תכנית מתאר
ארצית ליער ולייעור. סוג
היער עשוי להיות יער נטע
אדם, חורש טבעי, יער
לשימור וכו'.

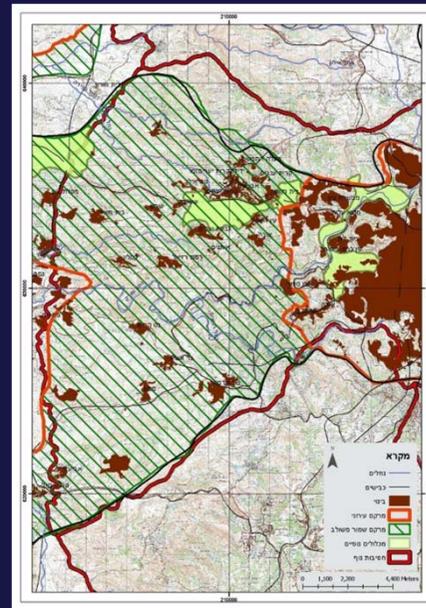
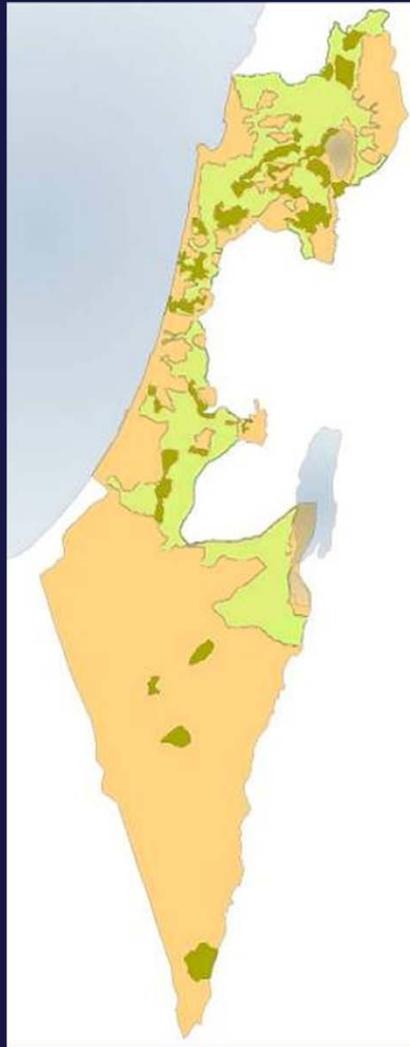

תמ"מ 30/1, תכנית מתאר מחוזית למחוז ירושלים. ההגנה הרווחת בתכנית היא "חקלאות מסורתית".

תמ"א 35, תכנית המתאר הארצית המשולבת (התקפה), בתכנית זו קיימות מספר הגנות על אזורי הטרסות

מרקם שמור משולב מכלולי נוף
הגדרת שטחים חקלאיים כמכלולי נוף,
הראויים להתייחסות מיוחדת בשל
ערכם כשטחי מורשת ותרבות

מצב השתמרות

טרסות האבן בהרי יהודה אינן מעובדות זה שנים רבות. הטרסות הן מבנים לכל דבר, הזקוקים לתחזוקה ולטיפול מתמידים. היעדר תחזוקה והיותן מופקרות בשטח הפתוח, גורמים להידרדרות במצבן. גם מיקומן ומצבן במרחב, כתומכים מסת קרקע גדולה המעיקה על "רום המדרגה", תורמים להחלשתן. לחץ הקרקע תורם להתמוטטות ונפילת אבנים מקיר הטרסה. פריצה בקיר הטרסה, ולו של אבן בודדת, יוצרת אזור חולשה, עליו מופעלים מאמצים ואילו מתנקזת זרימה, הסוחפת עימה עוד ועוד קרקע, ומדרדרת אבנים נוספות הסמוכות לאזור החולשה.

ככל הידוע, לא נערכה כל סקירה אודות מצב ההשתמרות של הטרסות בערי יהודה.

פריצה נקודתית

פריצה מקומית

מילון חזותי נופי

ניתן להבחין במצבים שונים של השתמרות הטרסות:

טרסות מקוריות

במצב השתמרות תקין, אשר מעובדות כיום בעיבוד מסורתי. מופע זה מתקיים לרוב בכפרים ערביים דוגמת בתיר, המקיימים חקלאות מסורתית אופיינית, העושה שימוש בטרסות המקוריות כמעט ללא כל שינוי. טרסות אלו הן במצב השתמרות תקין ואף מעולה, הן מוסיפות לתפקד, והשמירה על תפקדן היא ערובה למצב ההשתמרות התקין.

חלוקת בעלות והתנהגות אנושית כגורמים המשפיעים על מצב הטרסה: תפעול ותחזוקה (משמאל) מול סחף והעדר עיבוד חקלאי (מימין)

פריסה רחבה של טרסות מתפקדות, מורדות בתיר

טרסות שלמות

טרסות מחודשות

על בסיס טרסות ישנות אלו רווחות בחקלאות הערבית והיהודית כאחד. כאן מדובר בשינוי מבני של תצורת הטרסות הישנות ושימוש משני בחומריהן ובתוואי השטח. גם כאן מצב ההשתמרות תקין, אף שאין מדובר בתצורת הנוף המקורית, אלא בשינוי מבני שלה (יחד עם זאת יש להדגיש כי ההתייחסות לטרסות הינה בעיקר מבחינה מבנית תפקודית נופית, ולא דווקא כאתר ארכיאולוגי).

טרסות חדשות על בסיס תצורה מקומית

שימוש משני – לצורך הגדרת תוואי הדרך

טרסות משולבות בגינות וחצרות

טרסה בנויה על מדרגת הסלע

מצב שימור נאות

הטרסה אינה פעילה אך נשמר קיר הטרסה והקרקע הצבורה מאחוריו. פני הטרסה עשויים להישאר חשופים, או מכוסים יער או צמחיית חורש טבעי ובתה מקומית.

טרסה המשמשת כסכר

נקבה משולבת בטרסה

טרסה שלמה מכוסה חורש

מחווה מקומית – פיסול
נפוי

שימוש משני - אמפיתיאטרון

שומרה ומבנה משולבים בדופן הטרסה,
בסמוך לביתר עילית

טרסות פגועות בצורה נקודתית

פריצה של אבן אחת או מספר אבנים בנקודה מסוימת. נקודת חולשה זו היא פתח לסחף מתמשך. זיהוי מוקדם של פריצות אלו ותיקון עשוי למנוע תהליך של הרס הטרסה.

פגיעה נקודתית בדופן הטרסה

פריצה

טרסה שלמה עם פריצה נקודתית

פריצות נקודתיות

טרסות פגועות מקומית

פריצות מקומיות של אבנים ובעקבותיהן קרקע שנסחפת מרום המדרגה אל מורד הטרסה, שם היא מצטברת ומתפזרת על פני המדרון.

פריצה מקומית

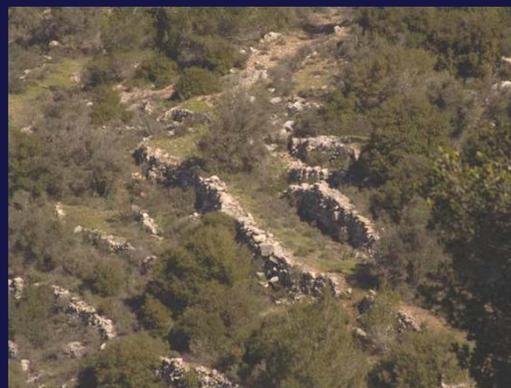

פריצות רחבות

טרסות פגועות מרחבית

חלקי טרסה שלמים אשר נפרצו ונסחפו, התמונה המתקבלת היא קיומן של טרסות לסירוגין על פני המדרון.

טרסות פרוצות, "יוחנן במדבר"

טרסות פגועות מרחבית, עין כרם

אבני הטרסה כבית גידול

בי"ס חקלאי עין כרם, טרסות הרוסות

אתר הסטף

מקרה בוחר למימוש מידת האותנטיות והאינטגרטיבי במרחב בסטף ניתן לראות כיצד התמודדו תושבי הכפר הקדום במשך אלפי שנים עם תנאי האזור, וכיצד הכשירו אלפי דונמים של מדרגות חקלאיות שעליהן גידלו בשיטת הבעל זיתים, גפנים, תאנים ושאר עצי ארץ ישראל.

מידת האותנטיות באה לידי ביטוי באופן השימור והפיתוח של הטרסות עצמן: עבודות השימור באתר הסטף בוצעו מתוך נאמנות וכבוד למקור הן מבחינת מופע הטרסות המשוחזרות והן מבחינת טכניקות העבודה הידניות אשר מיושמות במקום. כמו כן נעשה ניסיון לגדל מיני עצי פרי שונים על גבי הטרסות, כמופיעים במקורות, ובמטרה לשחזר את המגוון ההיסטורי ששרר במקום.

טרסות מטופחות לצורכי תיירות – אתר הסטף

טרסות מעובדות לצרכי חקלאות - פרויקט "בוסתנוף" באתר הסטף

מדיניות ותכניות רלוונטיות

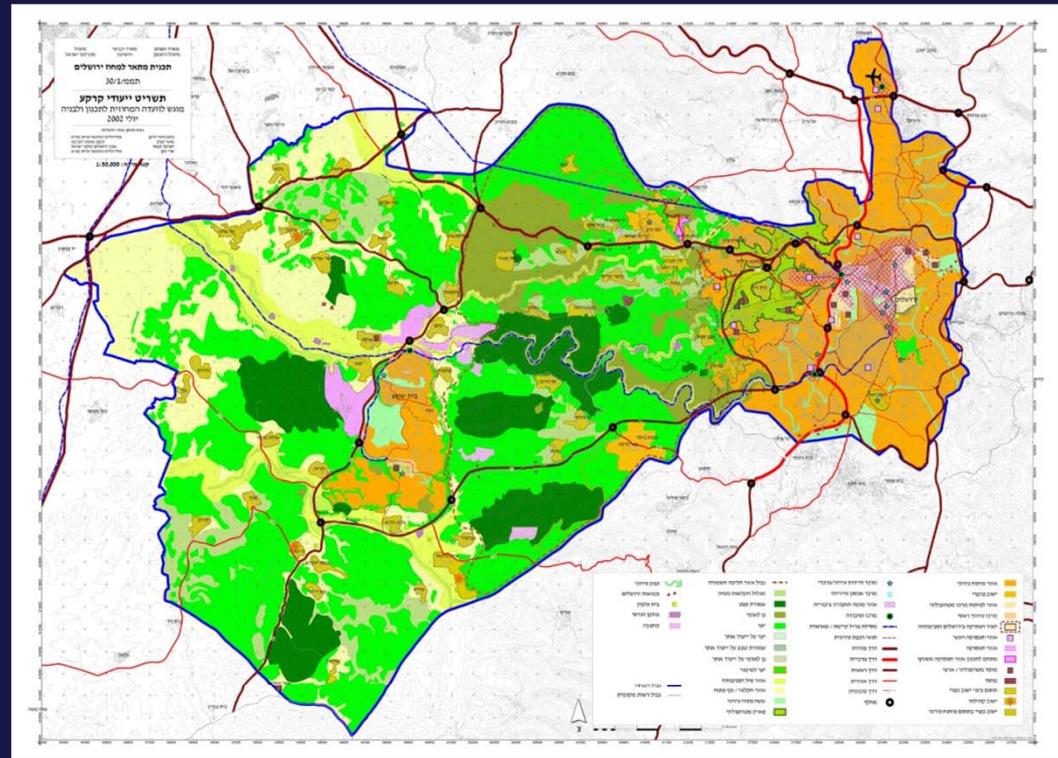
למבוא המערבי של ירושלים חשיבות ויזואלית רבה, באשר הוא שומר עדיין על נופי קדם תנ"כיים בלתי בנויים בשערי העיר. ירושלים נתפסת בתרבויות המזרח והמערב על ידי הקהילה היהודית, הנוצרית והמוסלמית, כעיר קדושה, מוקפת הרים ונופי בראשית. רוב התיירים ועולי הרגל באים אל העיר מכיוון מערב. מכאן החשיבות הרבה לשער הכניסה המערבי אל העיר ולמרחבים בלתי מבוזבזים בדרך אל העיר. כל תכניות האב ביקשו ליצור הגדרה ברורה של ירושלים, הבנויה לתלפיות בראשי ההרים, והפרדה בינה ובין המרחב הירוק הסובב אותה. הגדרה כזו תיתכן רק אם הגישה אל העיר תעבור במרחבים פתוחים, היוצרים חגורת ירק סביבה. עקרונות תכנון אלה קיבלו כאמור ביטוי בכל התכניות לעיר, החל מתקופת המנדט ועד לתכניות העדכניות, אשר קבעו את תחומי הבינוי ב"אתר העיר" המבחין בין השטח המבונה בצפיפות של העיר ובין השטח הפתוח סביבה.

•מרחב מורשת עולמי כגורם משפיע בתכנון הארצי

תקריב תשריט התמ"מ על שני אזורי הפיתוח – הר חרת ורכס לבן, על פי תכנית ספדי

תשריט יעודי הקרקע של תמ"מ 30/1 הכולל שטחים לבינוי על פי תכנית ספדי

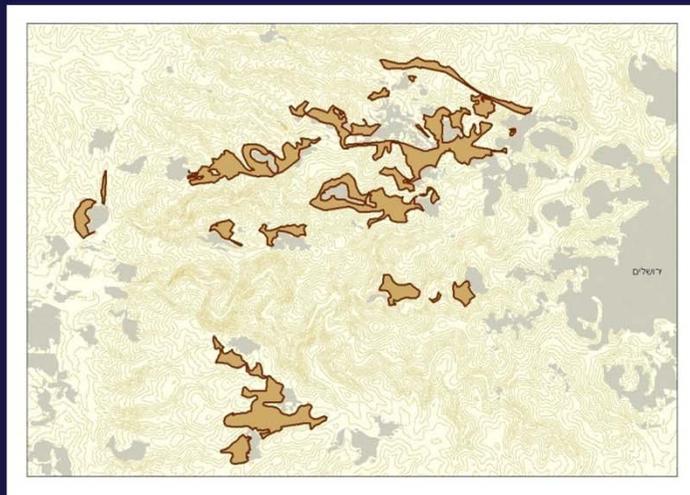

הוראות והנחיות

לא תותר פגיעה במבנים ובמתקני חקלאות מסורתית, כגון שומרות, טרסות ומתקני השקיה. תכנית הכוללת בתחומה מבנים ומתקנים כאמור, תקבע תנאים בדבר שיקומם ושיחזורם. מוסד תכנון הדן בתכנית בייעד זה ישקול, בין יתר שיקוליו, את התכנית על פי העקרונות הבאים:

- א. רצף לפיתוח קיים.
- ב. הימנעות מפריצת דרכים חדשות.
- ג. נגישות לתשתיות קיימות כגון מים, ביוב וחשמל.
- ד. העדר פגיעה באופיו של הנוף הכפרי הפתוח.

מוסד תכנון, בבואו לתת היתר בניה בתחומי הליבה השמורה, יחייב בנספח נופי אשר יקבע את אופן השתלבות המבנה בסביבה ויכלול הנחיות בדבר מזעור פגיעה בנוף ובערכי טבע ומורשת.

לעת מתן היתר בניה מחוץ לליבה השמורה, ישקול מוסד תכנון אם ניתן למקם את המבנה שלא בתחום אזור חקלאי-נופי. השתכנע כי אין אפשרות שכזו, יחייב את מגיש הבקשה בנספח נופי

טרסות משולבות ביישוב, קיבוץ צובה

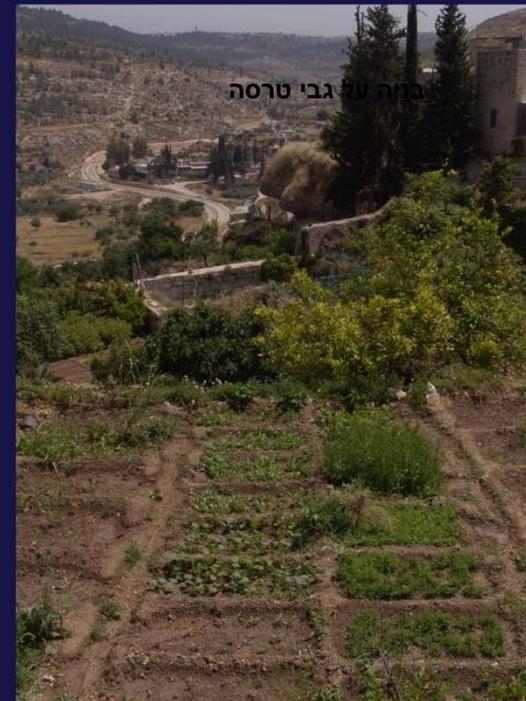
טרסות מעובדות

טרסות מובלעות בשל התפשטות עצי היער

טרסות משולבות בישובים, כגינות פרטיות

כמה על גבי טרסה

טרסות בעיבוד חקלאי

המלצות

מערך סטטוטורי

הקפדה על קיום תהליכים תקינים בקבלת החלטות התכנון.

- **אכיפה קפדנית של חוקי התכנון והבנייה.**
- **הכנת תכנית מתאר עדכנית ומחייבת לאזור, כדי לקבוע את כללי המשחק בצורה ברורה וחד-משמעית.**
- **יצירת מאגרי קרקע וחלופות לפעולות יזמות, במקומות שאינם כה רגישים, והעמדתם לרשות היזמים בתנאים מיוחדים.**
- **יצירת גוף מתאם, מאוזן מבחינת האינטרסים השונים ובעל סמכויות, לניהול משאבי הטבע של האזור.**
- **הדגשת פרויקטים המבססים את חשיבות האזור למטרות נופש, תיירות וטיול, בשיתוף בעלי אינטרסים חדשים ורבים, שייראו באזור משאב חשוב ויצטרפו למדיניות המבקשת פיתוח בר קיימא באזור.**

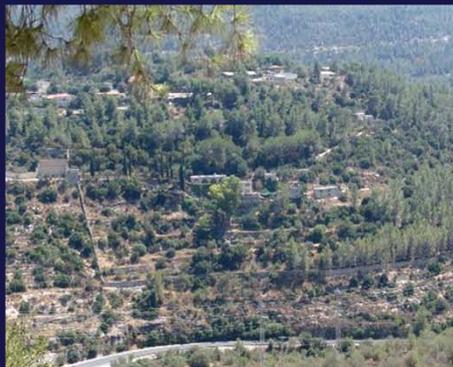
חינוך והסברה

הגברת התודעה במערכות החינוך בארץ לחשיבותו של אזור הרי ירושלים ולחשיבות השמירה על אופיו.

הסברה מקיפה, הן בקרב הציבור הרחב והן בקרב ציבור המפתחים והיזמים, על מהות הקונפליקטים ועל המשמעויות הנובעות מביצוע פרויקט זה או אחר לגבי המרחב הנדון. קיום סמינרים למקבלי החלטות והדרכתם לגבי המשמעויות של ביצוע פרויקטים שונים.

פעולות הסברה ושכנוע של מקבלי החלטות.

יצירת לובי של אישים וחברי כנסת למרחב ירושלים (בדומה לזה הקיים לירושלים), כדי להגביר השפעה ולשפר את ההסברה על חשיבות האזור לעתידם ולרווחתם של תושבי הליבה.

תוצאות

יישום

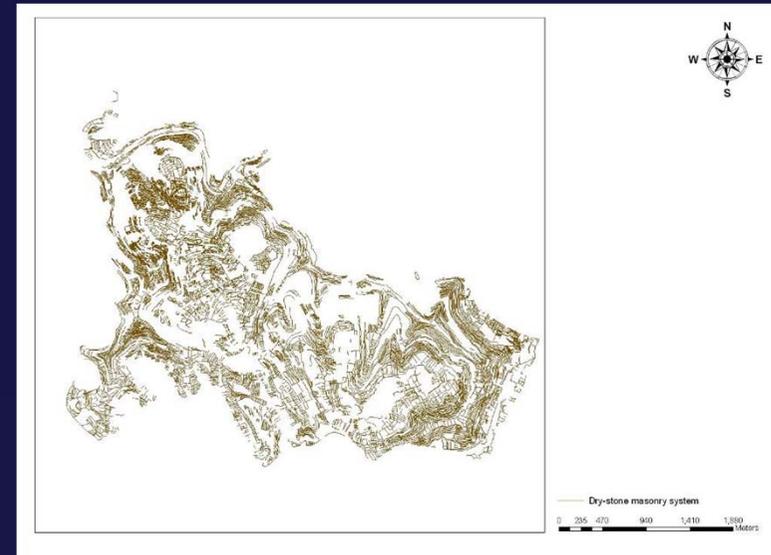
השפעה על פעילות אונסק"ו ישראל

Mike Turner:
SAVE the terraces of the judean hills
in a 11.5 square kilometre section 554 kilometres of terraces,
200,000,000 stones, 3,000 years of civilization

Photo: Sataf - Israel Nature and Parks Authority

*Map: Terraces - the Battir Landscape Plan
Project Office (UNESCO) in 2009*

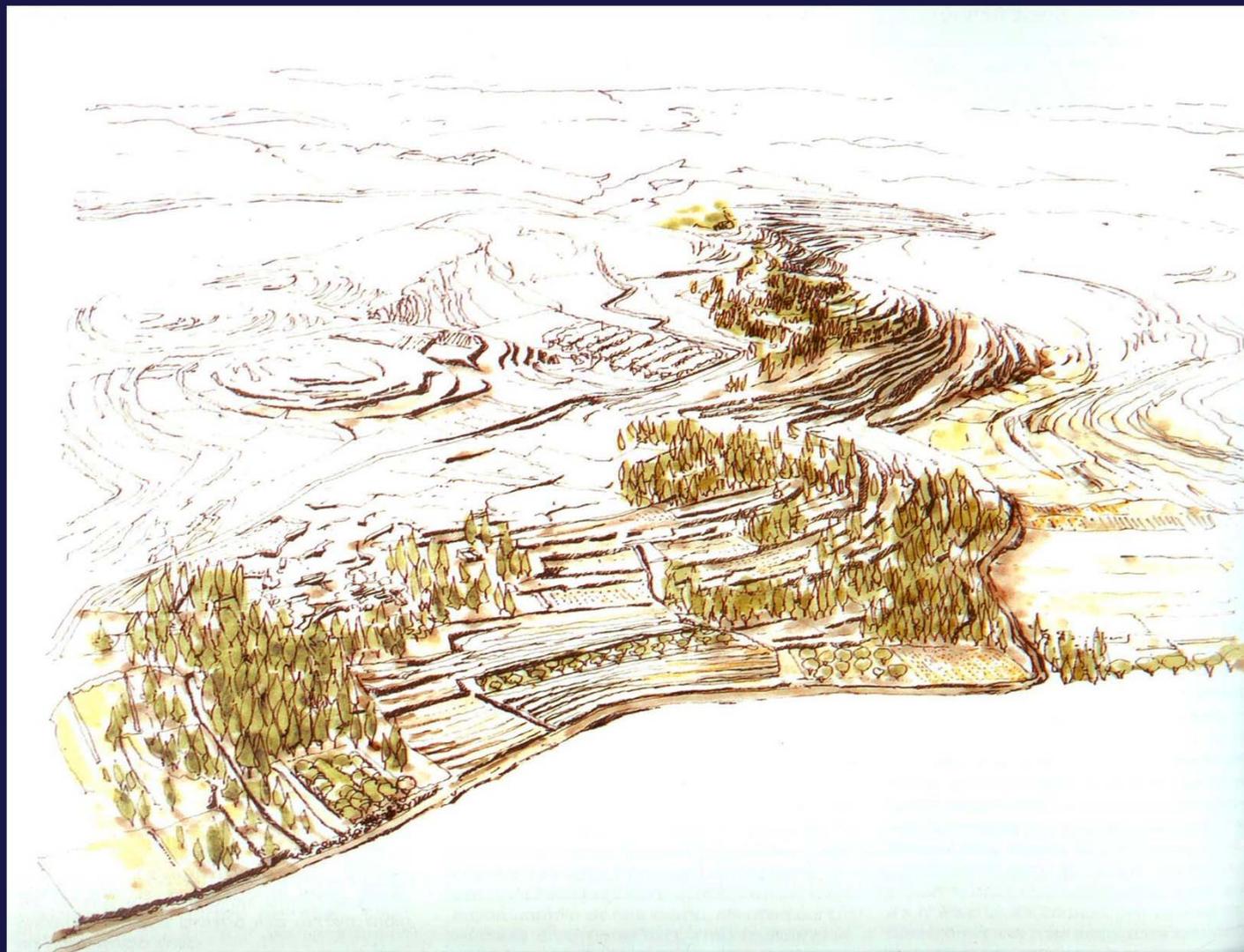

• וּבְקִצְרְכֶם אֶת-קִצִּיר אֲרֻצְכֶם לֹא תִכְלֶה פְּאֵת שְׂדֵךְ
בְּקִצְרְךָ וְלִקַּט קִצִּירְךָ לֹא תִלְקַט לְעַנִּי וְלַגֵּר תִּעְזֹב
אוֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם.

• מלבנות התבואה שבין הזיתים, בית שמאי
אומרים, פיאה מכל אחד ואחד; ובית הלל אומרים,
מאחד על הכול. ומודים, שאם היו ראשי שורות
מעורבים, שהוא נותן פיאה מאחד על הכול.

מדרונות מיוערים משולבים בשטחי מדרגים חקלאיים

מדרגים חקלאיים המכסים את מורדות ההרים ועד לתחתית העמק

נוף חקלאי אופייני בשפלה יהודה

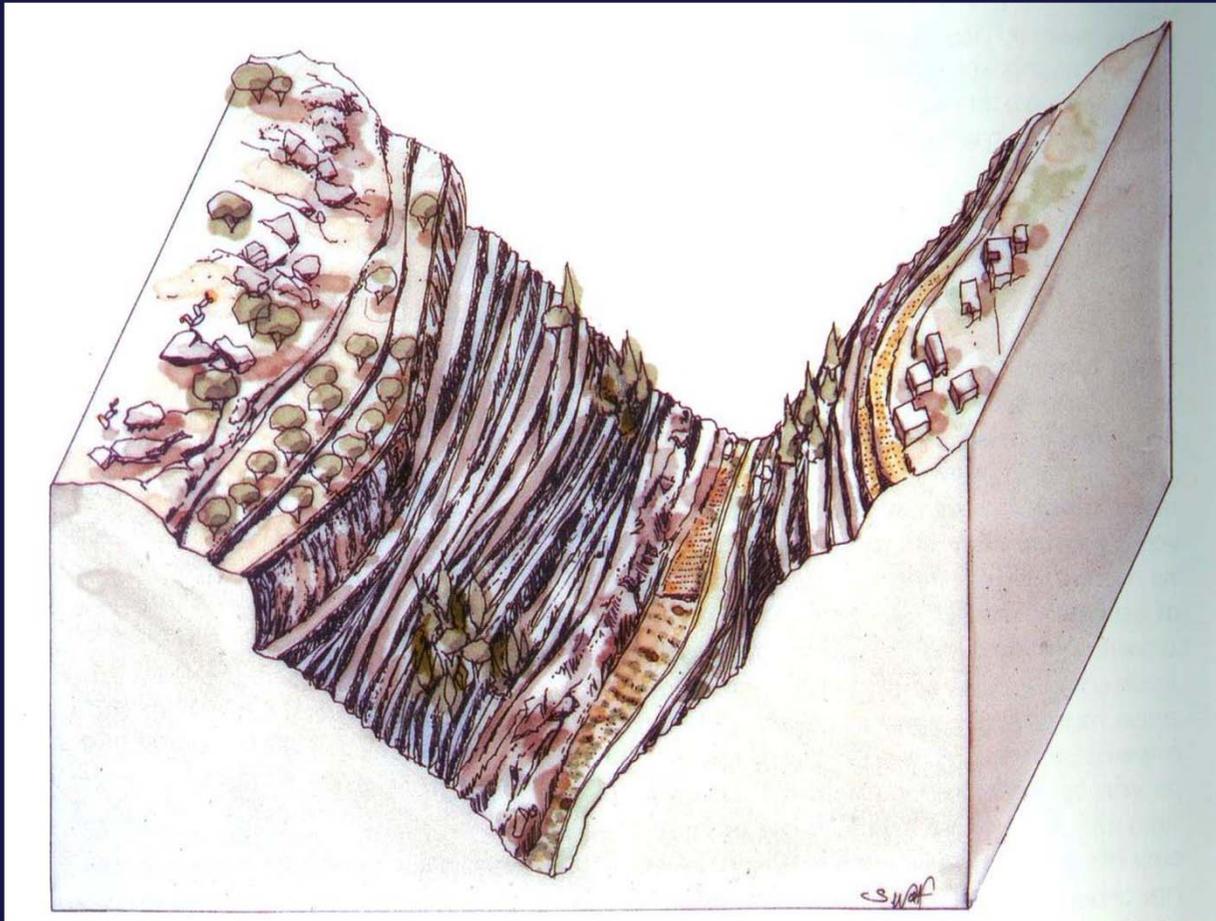
נוף אופייני של מדרגים

ניגודים בנוף, חקלאות מסורתית, חורש טבעי, יער וטרשים

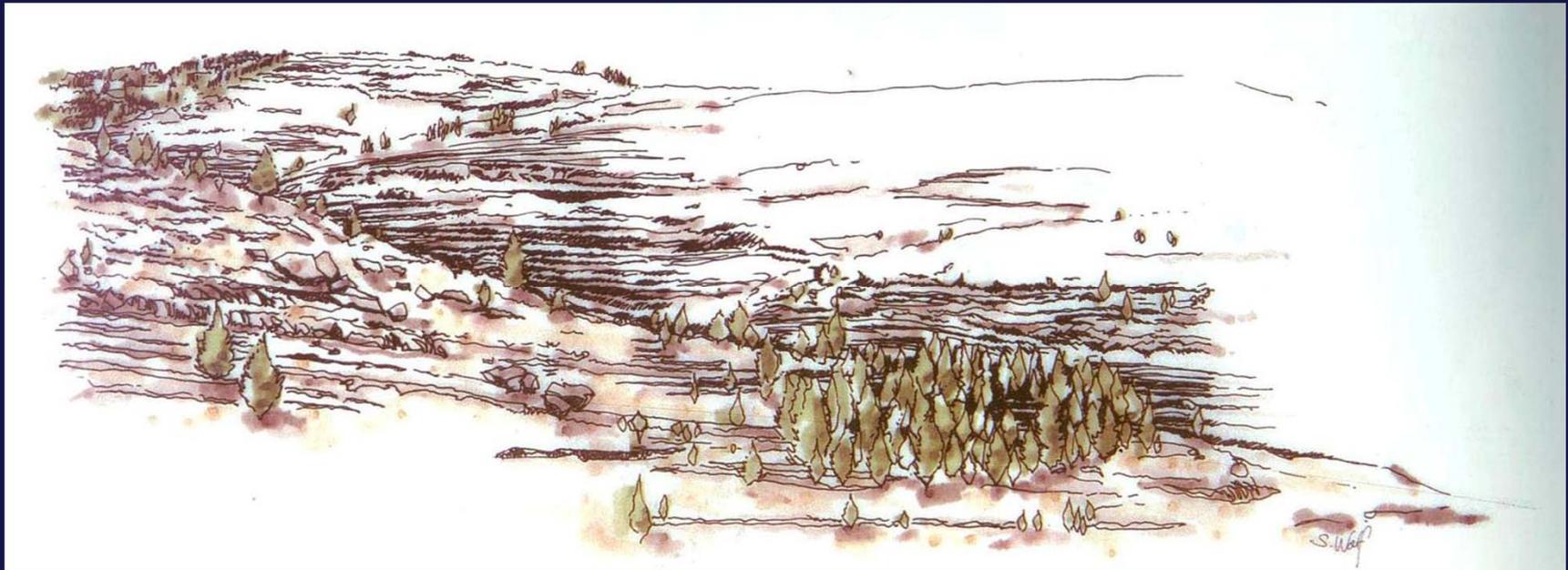
תמונת נוף אופיינית של הטрсות בהרי ירושלים

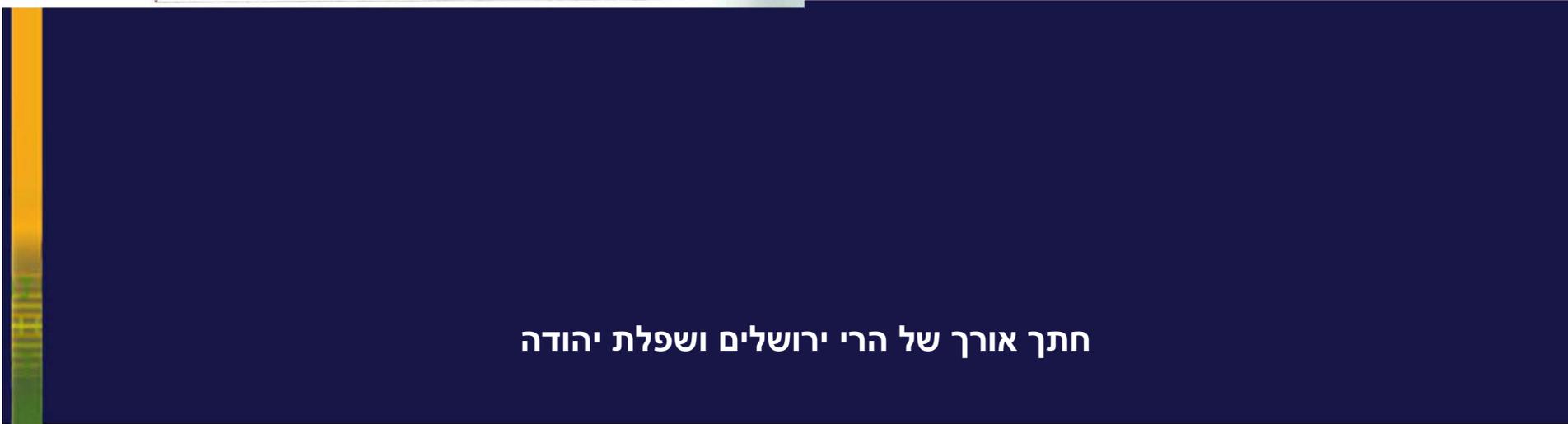
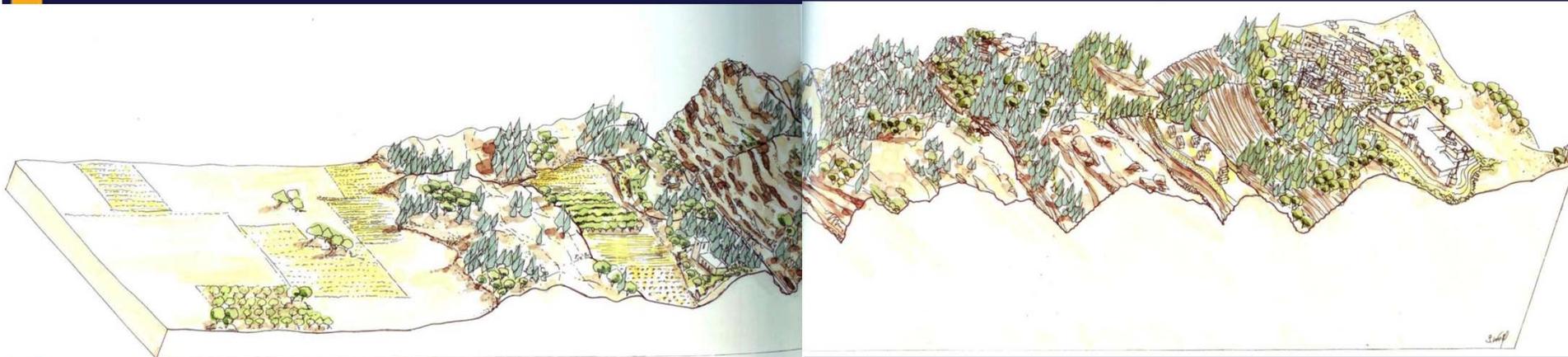
חתך אורך בין הר אורה להר איתן

גבעות מעוגלות ומישורים חקלאיים, נופי שפלת יהודה

נוף אופייני בהרי ירושלים

דמות הנוף המסורתית של ירושלים, הניצבת על במת ההר

יהודה ושומרון
חתך גיאולוגי מורכב (ללא קנה מידה)

ראשי שורות מעורבין

כרם עתיק בהרי יהודה ולידו מגדל שמירה

טראסות וגובלי חלקות

טראסות וגובלי חלקות

טראסות וגובלי חלקות

טראסות בדופן רחוב

טראסות וגובלי חלקות

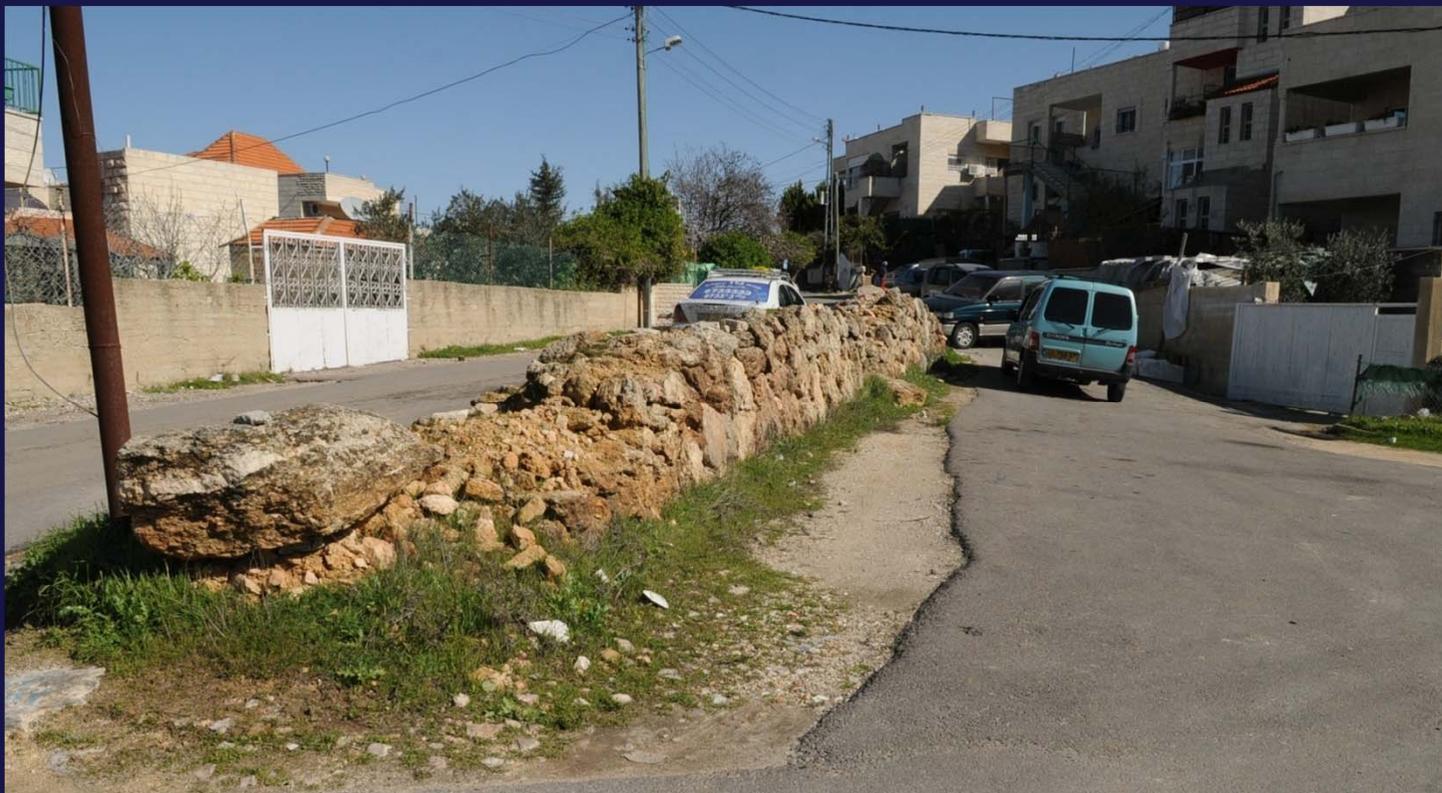
הרס הטראסות

טראסות וגובלי חלקות

הרס הטראסות

טראסות וגובלי חלקות

הותרת טראסות

עצים ובוסתנים

עצים ובוסתנים

עצים ובוסתנים

עצים ובוסתנים

מבטים לנוף

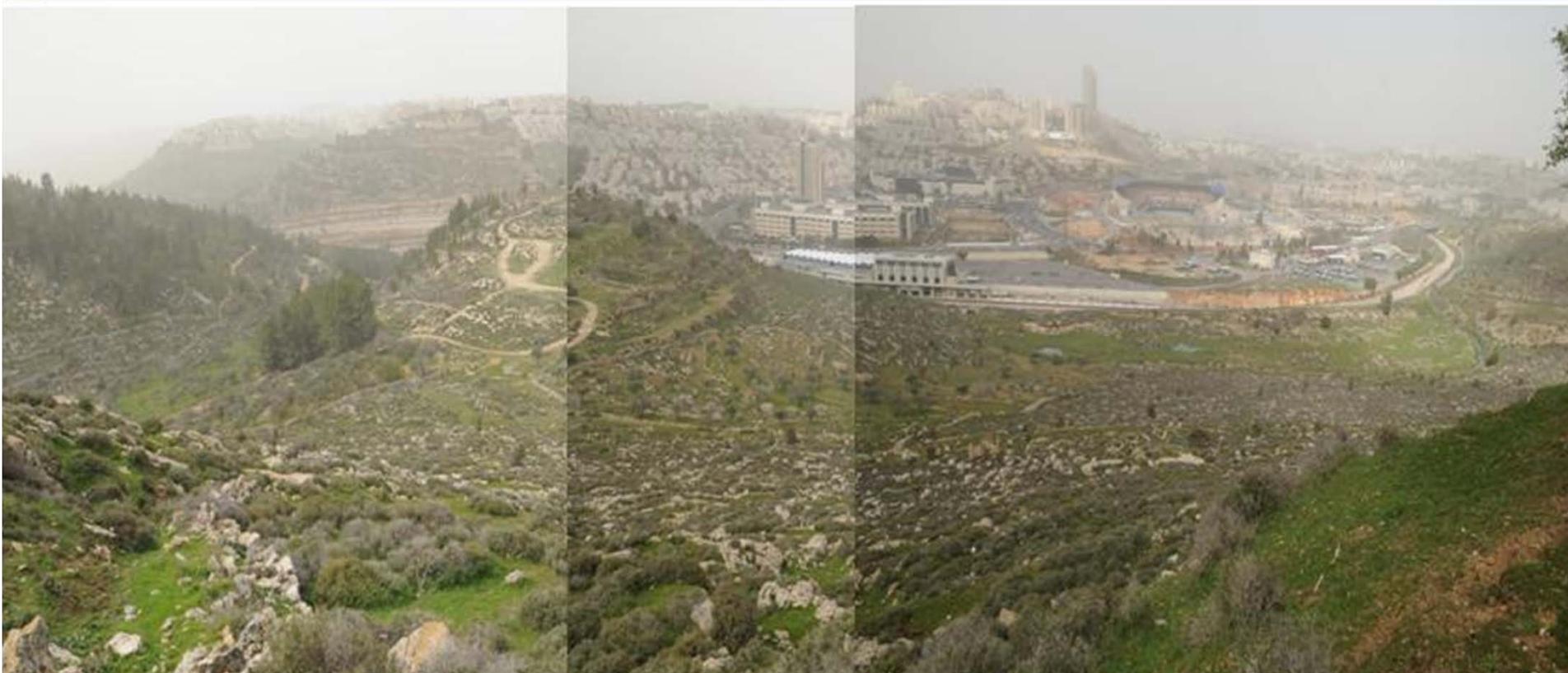
מראה ירושלים מעל ואדי זייתון

מבטים לנוף

נוף אל נחל רפאים

מבטים לנוף

נוף אל נחל גילה

שטחים פתוחים חקלאיים

שטחים פתוחים חקלאיים

שטחים פתוחים חקלאיים

